

1929 DÜNYA EKONOMİK KRİZİNİN TÜRK TARIMINA ETKİLERİ VE 1931 BİRİNCİ TÜRKİYE ZİRAAT KONGRESİ

Mustafa Yahya METİNTAŞ*
Mehmet KAYIRAN**

ÖZET

Cumhuriyetin kuruluş yıllarında yaşanan “1929 Dünya Ekonomik Krizi” Atatürk ve devleti yönetenleri iktisadi politika değişikliği arayışına yöneltmiştir. Mevcut iktisadi yapının ve sorunlarının belirlenmesi amacıyla önce 1930’da “Sanayi Kongresi”, Ocak 1931’de ise 1. Türkiye Ziraat Kongresi toplanmış, kongrelere sunulan bildirimlerde ülke ekonomisinin durumu ve çözüm önerileri tartışılmıştır. Bu çalışmada 1929 Dünya Ekonomik Krizinin Türk tarımına etkileri incelenmiş, 1. Türkiye Ziraat Kongresi Raporları çerçevesinde tarım sektörünün bitkisel üretim sahasına etkileri ve çözüm önerileri değerlendirilmiştir.

Çalışmada; o döneme ilişkin dokümanlar, basılı ve belgesel kaynaklar, kitap ve gözlemsel yayınlar, “1931 Ziraat Kongresi İhtisas Raporları” ile daha sonra yapılan araştırmalardan ve makalelerden yararlanılmıştır.

I. Ziraat Kongresi’nde, ilk kez Türkiye’nin tarımsal yapısı ayrıntılı ve bilimsel bir anlayışla analiz edilerek tarım sorunları tespit edilmiş, çözüm yolları hükümete sunulmuştur. 1930’lu yıllarda devletçi ve planlı bir iktisadi politika ile ortalama büyüme hızı %7’ye ulaşmış, sanayi sektörünün finansmanı da büyük ölçüde Türk köylüsünden alınan dolaylı ve dolaysız vergilerden sağlanmış, genel miktarlar yetersiz olsa da 1923 – 1938 döneminde tarımsal üretim iki katına çıkarılmıştır.

Anahtar Kelimeler: 1929 Ekonomik Krizi, 1931 Ziraat Kongresi, Tarım, Devletçilik

* Yrd. Doç. Dr., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Fen – Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, e-posta: mmetintas@hotmail.com

** Yrd. Doç. Dr., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Fen – Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, e-posta: mkayi@ogu.edu.tr

EFFECTS OF 1929 WORLD ECONOMIC CRISIS ON TURKISH AGRICULTURE AND 1931 1st CONGRESS OF AGRICULTURE IN TURKEY

ABSTRACT

To understand the agricultural structure and problems of today's Turkey, possible to know and make a good comment about developments of Republic's early years. "1929 World Economic Crisis" experienced in the founding years of the Republic Atatürk and the rulers of state had led to the search for economic policy change. Aimed to determine the existing economic structure and problems, firstly in 1930 'industry congress' and in January 1931 1st Turkey Agricultural Congress were collected and offered presentation in congress were discussed national economy and solution offers. In this study, examined the effects of 1929 World Economic Crisis on Turkish agriculture were examined within the framework of Turkey's First Agricultural Congress effects on crop production and the field of agriculture solutions were evaluated.

In the study, documents from that period, use of pressed sources, books, observations and especially making researches and articles after the '1931 Agricultural Congress Specialization Reports' were used. Process of research writing illustrates used mainly; general methods of science and specific methods of history were applied.

The first time in Turkey's agricultural structure and analyzed detailed scientific understanding of agricultural issues have been identified, solutions are presented to the government in the Turkey's First Agricultural Congress. In the 1930s average rate of growth reached %7 with the statist and planned economic policies, finances of industry sector largely provided from Turkish peasants with direct and indirect taxes, although the overall amount is insufficient 1923 - 1938 period was increased agricultural production doubled.

Key Words: *1929 Great Depression, 1931 Agricultural Congress, Agriculture, Statism*

GİRİŞ

Geçmişte ve günümüzde tarım sektörünün önemi bu sektörden yerine getirilmesi beklenen işlevlerden kaynaklanmaktadır. Bu işlevlerden en önemlisi tarımsal faaliyetin insan neslinin devamını sağlamasıdır. Ayrıca tarımın sanayi sektörüne ve diğer sektörlerle hammadde üretme, kalkınmanın finansmanını sağlama, toplumun sağlığını ve psikolojik dengesini koruma,

ekonomiye iş gücü aktararak toplumsal barışa hizmet etme gibi işlevleri vardır¹.

Türkiye’de 1920’li yıllarda sanayisi için gerekli sermaye birikiminin önemli bir bölümü tarımdan aktarılmış ve işgücü bu sektörde istihdam edilmiştir². Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlı Devleti’nden ekonomisi bütünüyle geri bir tarımsal yapı devralmıştır. Tarım sektöründeki geriliğin nedenleri; çiftçi ve köylünün “araziden mahrum oluşu”, “can ve malından” emin olmayışı, köylünün “mütegalibenin elinden kurtarılamayışı”, “adalet makinesinin bozukluğu”, “yol yokluğu”, “kuraklık ve kıtlıklar”, “vergilerin bütünü ağırlığının köylülerin ve çiftçinin üzerine yüklenmesi”, özellikle de “aşar belası”, vergi tahsilatındaki “yolsuzluklar”, “angarya”, “kredi yokluğu”, devleti yönetenlerin “yanlış ve geri zihniyetleri”, “çağdışı bir maliye sistemi”, “sağlam bir nüfus siyasetinin yokluğu”, “kapitülasyonlar” ve “bozuk bir rejimdir”³.

Engelhart’a göre, Osmanlı Devleti’nde tarım, Türkiye’nin belli başlı hatta tek servet kaynağıdır. Toprak yapısının doğal koşulları itibariyle de tarımsal faaliyete en uygun ülke Türkiye’dir. Fakat Avrupa’da üretimin bunca kösteklendiği, hükümet politikasının bunca öngörüsüz ve tarımsal gelişmeyi kolaylaştırıcı araç ve imkânlar konusunda bunca aciz olan bir Avrupa ülkesi daha gösterilemez⁴.

Atatürk’e göre, batılı devletlerin Osmanlı Devleti’ne karşı yürüttükleri “rekabet hakiakten çok gayrimeşru, hakikaten çok kahir idi. ... İnkilaba müsait sanayimizi de mahvettiler, ziraatımızı da rehnedar eylediler...”⁵

Osmanlı ekonomisi “sanayisiz bir ekonomi” görünümüne sahip olduğu için⁶ Birinci Dünya Savaşı’nın mali finansmanını da büyük ölçüde tarım kesimi sağlamıştır⁷. Erkek nüfusunun çok önemli bir bölümünün silah altına alınması ve genel savaş koşulları tarımsal üretimde önemli azalmalara neden olmuştur. Vedat Eldem’in hesaplamalarına göre, 1914 – 1918 yılları arasında buğday üretimi %47, tütün %51, kuru üzüm %54, fındık %65, yaş

¹ Bkz.: Gülten Kazgan, Tarım ve Gelişme, İstanbul, 1983, s. 1-15.

² Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE); Türkiye İstatistik Yıllığı (1981) : 100. Yıl Özel Sayısı, Ankara, 1981, s.29-30.

³ T.C. Ziraat Vekâleti, Türk Ziraatine Bir Bakış, İstanbul, 1938, s. 63 – 74.

⁴ Engelhart (Ed.), Tanzimat, Çeviren: Ayda Düz, İstanbul, 1976, s. 366 – 377.

⁵ Mustafa Kemal Atatürk, Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri (ASD), (1919 – 1938), Cilt: I, Derleyen: Nimet Arslan, Ankara, 1961, s. 226.

⁶ Gündüz Ökçün (Hazırlayan), Osmanlı Sanayi: 1913 – 1915 Yılları Sanayi İstatistiki, Ankara, 1971, s. V – XI.

⁷ Zafer Toprak, “Osmanlı Devleti’nin Birinci Dünya Savaşı Finansmanı”, ODTÜ Gelişme Dergisi: 1979 – 1980 Özel Sayısı, Ankara, 1981, s. 205 – 238.

koza %69 düşmüştür⁸. “Buğday ekiliş ve istihali”, 1913 – 1918 yılları arasında azalmış, köylünün geçinme vaziyeti daha da zorlaşmıştır. Tarımsal ürün üretimindeki daralma özellikle geleneksel ihraç ürünlerinde açık bir biçimde gözlemlenmiştir⁹.

Trablusgarp, Balkan Savaşları ve Birinci Dünya Savaşları sonunda, Anadolu köylüsünün yaşam koşulları iyice ağırlaşmıştı. Mütevası ve azla yetinen hayatı yaşayan halkı, kuşkusuz Avrupa kıtasının en yoksul ülkesinin tebasıydı. Köylülerin yamsızlık yüzünden koyun ve sığır bile besleyemiyordu¹⁰.

Milli Mücadele döneminde de Türk köylüsü asker ve vergi toplamak için TBMM'nin elindeki tek ve son kaynaktı. Bütçe gelirlerinin %70'ini tarımsal gelirler teşkil ettiğine göre¹¹, tarım sektörünün “Bağımsızlık Savaşı”nın finansmanını sağlayan başlıca sektör olduğu söylenebilir. Nitekim 24 Nisan 1920'de TBMM'ne verilen önerge kabul edilmiş ve “Ağnam Vergisi”nin dört kat olarak alınması kararlaştırılmıştır¹².

Milli Mücadele yıllarında Türk tarım sektörünün tahribi, Birinci Dünya Savaşı dönemindekinden daha ağır oldu. Çünkü: (ı) Anadolu topraklarının en verimli alanları işgal altındaydı ve özellikle Yunanlılar bu tarım alanlarında geniş bir tahribata neden oluyorlardı; (ıı) Savaşın neden olduğu yıkımlar ve bunların yol açtığı üretim kayıpları daha fazla idi; (ııı) Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı sırasında aldığı dış borçlar kesildi ve tüm umutlara rağmen başka bir kaynak bulunamadı¹³.

A - 1920'LERDE UYGULANAN TARIM POLİTİKALARI

1920'li yıllarda izlenen iktisat politikasının esasları büyük ölçüde Şubat 1923'te İzmir'de toplanan “Türkiye İktisat Kongresi”nde gruplarca kararlaştırılan ilkelere dayandırılmıştı¹⁴. Kongre'de devletin özel sektöre

⁸ Vedat Eldem “Cihan Harbimiz ve İstiklal Savaşı'nın Ekonomik Sorunları”, Türkiye İktisat Tarihi Semineri: Metinler, Tartışmalar, 8 – 10 Haziran 1973, Editör: Osman Okyar – H. Ünal Nalbantoğlu, Ankara, 1975, s. 378'deki tablo.

⁹ Eldem, a.g.m., s. 231 – 233, 100 Soruda Türkiye İktisat Tarihi (1500 – 1914), İstanbul, 1988, s. 231 – 233.

¹⁰ Hasan Reşit Tankut, Köylerimiz, Ankara, 1939, s. 30 – 34.

¹¹ Bkz.: Fikret Ünal – Muzaffer Tıraş – Zafer Kükrer (Derleyenler), 1920 – 1929 Bütçe Kanunları, Ankara, 1979, s. 1 – 19; Alptekin Müderrisoğlu, Kurtuluş Savaşı'nın Mali Kaynakları, Ankara, 1974.

¹² Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi (TBMMZC), Cilt: 1, s. 38; Düstur, Üçüncü Tertip, Cilt: 1, s. 3.

¹³ Samsun, Amasya, Trabzon ve Batı Anadolu'daki Rumlar, “İslam kıyılarını yakmak, ahalisini öldürmek ve ateşe atmak” suretiyle “memleketin ziraat ve ticaretine” de büyük zarar veriyorlardı. Bkz.: TBMMZC, Cilt: XIII, s. 219 – 229, s. 316 – 320; TBMM Gizli Celse Zabıtları, Cilt: III, Ankara, TBMM Basımevi, 1980, s. 261 – 281.

¹⁴ A. Gündüz Ökçün, Türkiye İktisat kongresi: Haberler – Belgeler – Yorumlar, Ankara, 1968, s. 387 – 437.

destek olması fikri benimsenmiş ve batılı ülkelere, yabancı sermayeye karşı olunmadığı mesajı verilmiştir. Atatürk, Kongre'yi açış konuşmasında, siyasi hürriyetin ancak iktisaden güçlü olmakla sağlanabileceğini vurgulamış; “saban – kılıç” karşılaştırılması yaparak, ülke, için hayati önem taşıyan sembolün “saban” olduğunu belirtmiştir¹⁵. Kongre’de “Çiftçi Grubunun İktisadi Esasları” olarak tespit edilen kararlar alınmıştır. Bu kararlar, Cumhuriyet’in ilk yıllarında uygulanan tarım politikasının önceliklerini oluşturmuştur. 1920’li yıllardaki hükümet politikaları şöyle özetlenebilir¹⁶.

Aşar vergisi kaldırıldı. Medeni Kanun kabul edilerek toprakta özel mülkiyet pekiştirildi. Reji idaresine son verildi ve tütün tarımı – ticareti serbest bırakıldı. Hammaddesi tarıma dayalı sanayinin kurulmasına destek verildi. Demiryolu yapımına hız verildi. Ziraat Bankası yeniden düzenlenerek çiftçiye verilen krediler arttırıldı. Köylülerin ormanlardan faydalanmalarına imkân tanındı. Hayvanların ıslahı ve bulaşıcı hastalıklardan korunmaları için önlemler alındı. Tarımsal üretim tekniği ve makineli tarım teşvik edildi. Ekilebilir topraklar tarıma kazandırıldı ve üretim arttırıldı¹⁷. Tarım eğitiminde bilgi ve beceriyi arttırmak için kurslar açıldı.

Mustafa Kemal, Türk çiftçisine örnek teşkil etmesi için Ankara’da “Gazi Orman Çiftliği”, Silifke’de Tekir, Yalova’da Baltacı, Tarsus’ta Piloğlu, Dört Yol’da Karabasmak gibi çiftlikleri yurdun değişik bölgelerinde faaliyete geçirdi. Atatürk bilimin ve tekniğin tarım sektörüne uygulanması halinde elde edilen başarıyı halka göstermek amacıyla 1925 yılından itibaren kurup geliştirdiği bu çiftliklerini 1937 yılında çok sevdiği ve uğrunda hayatını esirgemediği milletine bağışladı¹⁸.

1923 – 1929 yıllarında Cumhuriyet hükümetlerinin uyguladığı tarım politikaları sonucunda; Boratav’a göre, tarım sektörü açısından “altın yıllar” olarak kabul edilebilir¹⁹. Yapılan hesaplamalara göre, Türkiye’de 1920’li yıllarda sanayinin gelişme hızı ortalama % 8,5; 1924 – 1929 yılları arasında tarımsal hasılanın yıllık büyüme hızlarının ortalaması % 16,2’yi buluyordu²⁰.

¹⁵ ASD, II, s. 103.

¹⁶ Bkz.: Ökçün, a.g.e., s. 390 – 405; 1920’li yıllarda uygulanan tarım politikaları için bkz.: Mehmet Kayıran, Türk Tarımında Modernleşme Çabaları (1923 – 1950), Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü “Yayınlanmamış Doktora Tezi”, Ankara 1995, s. 27 – 54.

¹⁷ Her biri ayrı birer araştırmannın konularını teşkil edebilecek nitelikteki tarımsal gelişmeler için bkz.: Oya Silier, Türkiye’de Tarımsal Yapının Gelişimi (1923-1938), İstanbul, 1981, Çağlar Keyder, Dünya Ekonomisi içinde Türkiye (1923 – 1929), Ankara, 1982; Ertuğrul Tokdemir, Türkiye’de Tarımsal Yapı (1923 – 1933), İstanbul 1988.

¹⁸ T.C. Ziraat Vekaleti, Devlet Üretim Çiftlikleri Umum Müdürlüğü, Ankara, 1957, s. 4-5; Ayrıca Bkz.: İzzet Öztoprak, Atatürk Orman Çiftliği’nin Tarihi, Ankara, 2006.

¹⁹ Korkut Boratav, Türkiye İktisat Tarihi (1908 – 1985) İstanbul, 1988, s. 37 – 38.

²⁰ A.g.e., s. 39; Sektörlerin büyüme hızı için bkz.: (DİE), İstatistik: Göstergeler (1923 – 1991), Ankara, 1993, s. 123 ve 418 (Tablo XVIII – 8)

1923 – 1929 döneminde Türkiye'nin ihracatı içinde tarım ürünlerinin payı ise %86,3; sanayi mallarının toplam ihracat içindeki payı ise % 8,6 kadardı²¹.

Lozan Antlaşması'na ek olarak imzalanan "Ticaret Sözleşmesi" ile ekonominin dışa karşı korunması beş yıl için ertelenmiştir. Cumhuriyet yönetimi kendi gümrük tarifesine 1929'da kavuşmuş ve başta sanayi olmak üzere yerli üretici ve yerli mallar korunmaya başlanmıştır²². Bu olumlu gelişmeye karşın, 1929 Dünya Ekonomik Krizinin patlak vermesi ise Türkiye ekonomisini özellikle de tarım sektörünü derinden etkilemiştir.

B - 1929 DÜNYA EKONOMİK KRİZİ

Birinci Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında, 1920'ler boyunca gerçekleşen bilimsel ve teknolojik gelişmelerin sonucu modern üretim tekniklerinin doğması sanayi ve tarımda üretimin sürekli artmasına neden olmuş, bu gelişmeler de 1929 Dünya Ekonomik Krizinin hazırlayıcıları olmuşlardır.²³

Savaş nedeniyle sanayi ve tarım üretimlerini sürekli arttıran batılı büyük kapitalist ülkeler, bu yüksek üretim oranlarını savaş sonrasında da sürdürmüşlerdir. Ancak savaşın bitmesi sanayi ve tarım ürünlerine olan talebi doğal olarak düşürmüştür. Buna bağlı olarak üretimin de düşürülmesi gerekirken, yönetimler bunun getireceği büyük toplumsal çalkantıları göze alamadıklarından üretim hızla devam etmiş, bu da sanayi ve tarım ürünlerinde, özellikle tarım ürünlerinde büyük bir talep fazlasına ve fiyat düşüşüne yol açmıştır. Tarım ürünlerindeki fiyat düşüşleri sanayi mallarındaki fiyat hareketlerini etkilemiştir. Dünya çapında gelirleri düşen tarımsal üreticiler daha az sanayi ürünü talep eder olmuşlardır. Böylece sanayi ürünlerinin fiyatlarında da düşüşler gerçekleşmiştir.²⁴

Tarım ve sanayi ürünlerindeki fiyat düşüşlerine kısa süre içinde dünya genelinde bir finansal kriz de eklenmiştir. Finans krizi 1929 yılında, önce bütün etkileri ile ABD'de patlamış, Ekim ayında New York borsasında değerlerin düşmesiyle başlayan bunalım kısa sürede önce Avrupa'ya yayılmış, ardından tüm dünyayı etkisi altına almıştır. Krizin en görünür etkileri işsizliğin olağanüstü boyutlarda artması, üretimin ve fiyatların ise büyük ölçüde düşmesi olmuştur. Kısaca ifade etmek gerekirse, 1929 Krizi, ABD ve Avrupa

²¹ Keyder, a.g.e., s. 100.

²² Bkz.: Bilsay Kuruç, Mustafa Kemal Döneminde Ekonomi, Ankara, 1987, s. 192 – 194, Boratav, Türkiye İktisat Tarihi, a.g.e., s. 32 – 33.

²³ Jacques Nere, 1929 Krizi, Kalite Matbaası, Ankara, 1980, Çev.: Nanım Toprak, s. 1-10.

²⁴ Avni Zarakoğlu, "1929 Dünya Ekonomik Krizi Karşısında Türk Ekonomisi ve Alınan Mücadele Tedbirleri", Atatürk Dönemi Türkiye Ekonomi Politikası ve Türkiye'nin Ekonomik Gelişmesi, A.Ü.S.B.F. Yayını: 53, s. 89.

ekonomilerinin iç istikrarsızlıkları ile dünya sisteminin gitgide büyüyen dengesizliklerinin birleşmesinden doğmuştur.²⁵

1929 – 1930 Dünya Ekonomik Krizi, ülkelerin ekonomi politikalarında önemli sayılabilecek değişikliklere neden olmuştur. Liberalizmi en katı şekilde uygulayan ülkelerde bile krizin yarattığı büyük istikrarsızlıkları ve dengesizlikleri “serbest piyasa ekonomisinin” çözemeyeceği endişesini yaratmıştır.²⁶ Bu ülkelerdeki hükümetler ekonomik ve sosyal yaşama müdahale etme gereği duydular; devalüasyona başvurarak artan mal stoklarını eritmeye, gümrük oranlarını yükselterek, ithalata kontenjan koyarak milli malları yabancı mallara karşı korumaya ve çeşitli yöntemlerle krizin etkilerini gidermeye çalıştılar.²⁷ Bu şartlar altında tüm dünya toplumlarında “kendi kendine yeterlilik inancı gelişmeye başladı”.²⁸ Devletlerin yüksek borçlar, büyük bütçe açıkları, değeri düşük para birimleri, boş hazineler yüzünden geçirdikleri mali buhran, Türk ekonomisini ticaret kanalıyla etkilemiştir.²⁹ Bu ortamda Türkiye, elindeki tek ihraç ürünü olan ziraai ürünlerini uluslararası piyasalarda satamaz olmuştur.

C - 1929 DÜNYA EKONOMİK KRİZİNİN TÜRK TARIM KESİMİNE ETKİSİ

1929 Dünya Ekonomik Krizi, hem Türkiye ekonomisine hem de Türk tarım kesimine ciddi zarar vermiştir. Krizin Türk tarımına etkisi 1929 – 1932 yılları arasında yoğun olmuş, bu etki 1934 – 1935 yıllarına kadar görece olarak kendini hissettirmiştir.

Mustafa Kemal Atatürk’ün 1 Kasım 1930’da TBMM’de yaptığı konuşmadaki sözleri krizin olumsuz etkilerinin ülkede bütün şiddetiyle hissedilmeye başladığını açıkça göstermektedir:³⁰

“... Bilhassa ziraai memleketlerde hissolanan cihanşümul bir iktisadi buhran vardır. Bu buhran tabiatıyla bizim memleketimize de temas etmiş ve ağırlığını hissettirmiştir. Bu sıkıntı karşısında emsalsiz tahribattan dar ve kurak senelerden sonra... Senelerden beri alınan tedbirlere, önümüzdeki sene daha geniş mikyasta ihtiyaç vardır. Gayet tasarruflukane bir idare tarzı, resmi ve hususi bütün muamelatımıza hakim olmak lazımdır.”

²⁵ Jacques Nere, a.g.e., s. 61-65.

²⁶ W. Arthur Lewis, Economic Survey (1919 – 1939), London, George Allen and Unwin, 1950, s. 3 – 7.

²⁷ Avni Zarakoğlu, a.g.m., s. 90.

²⁸ H. W. Arndt, The Economic Lessons of the Nineteen – Thirties, London, Oxford University Press, 1944, s. 112 – 113.

²⁹ Charles Seignobos, Avrupa Milletlerinin Mukayeseli Tarihi, Çev.: Semih Tiryakioğlu, İstanbul, 1960, s. 416.

³⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, C. 22, D. 3, İ 1, s. 2.

Tüm dünyada kitlesel işsizliğe ve sert fiyat düşüşlerine yol açan 1929 dünya ekonomik krizi Türkiye’yi sadece tarım ürünleri fiyatlarının dünya piyasalarında değer kaybetmesiyle etkilememiş; aynı zamanda neredeyse tamamen dışa bağımlı olduğu sanayi ürünleri de krizden etkilenmiştir. Aslında sanayi mamullerindeki fiyat düşüşü sanayileşmiş ülkelerin aldıkları tedbirler sayesinde oralarda düşük düzeyde kalmış, bu durum da, ihraç ürünleri çok ucuzlayan ama ithal sanayi ürünlerinde fiyatın çok fazla düşmediği Türkiye aleyhine şekillenmiş büyük bir dış ticaret açığına yol açmıştır. Bu nedenle Türk tarım kesimi buhrandan çok daha fazla etkilenmiştir. Nitekim tarım ürünlerinin fiyatları 1929 – 1933 arasında ortalama olarak %60 – 70 oranında düşerken Türkiye’nin dışarıdan satın aldığı sanayi ürünlerinin fiyatlarında %10 – 27 oranında bir azalma olmuştur.³¹

İthalatın maliyetinin çok fazla değişmemesi, buna karşılık ihracattan elde edilen gelirin düşmesi Türkiye’nin ithal edeceği araçlar ile yatırım yaparak gerçekleştirebileceği bir üretimi artırma hamlesini de engellemiştir. Tarımsal ürün fiyatlarının düşmesi, tarım alanına yapılan yatırımları sınırlamıştır. Bu da üretimin düşmesi sonucunu doğurmuştur. Bu arada en büyük darbeyi Cumhuriyet hükümetlerinin 1923’den beri gerçekleştirmeye çalıştıkları tarımda makine kullanımının yaygınlaştırılması çabası yemiştir.³²

Fiyat düşüşleri uluslararası piyasalardaki düşüslere bağlı olarak önce kendisini ihraç ürünlerinde göstermiştir. Özellikle pamuk, tiftik ve tütün fiyatları 1929’dan başlayarak hızla azalmıştır. Buğday, arpa, mısır, fasulye gibi daha ziyade iç piyasaya hitap eden ürünler daha geç etkilenmiş ancak bunlardaki düşüş daha sert ve kalıcı olmuştur.

Türkiye’de geleneksel olarak piyasaya kapalı, büyük sermaye kullanmayan aile ekonomileri hakim olmakla beraber, tarım ürünlerinin nispeten elverişli fiyatlarla satıldığı 1923 – 1928 döneminde gerek yeni işletmeler kurma, gerekse eskileri onarma, daha verimli tarım aletleri ile donatma yolundaki yatırımlarda gözle görülür bir artma görülürken, krizle birlikte bütün bu yatırımlar durmuş; hatta eskiden yatırılan sermaye tarımdan ayrılma yollarını aramaya başlamıştır. Çiftçinin yetiştirdiği ürünlerin para etmemesi, köylüyü işletmesinden kendini geçindirmeye yetecek bir gelir sağlayamaz duruma sokmuştur. Bazı işletmeler yüz üstü bırakılmış; parçalanmış çoğu ailenin bir kısım fertleri başka işlerde çalışmak için kent ve kasabalara göç etmek zorunda kalmıştır.³³

1929 Dünya Ekonomik Krizinin Türkiye’ye etkisi sadece tarım kesimiyle sınırlı olmamış olumsuz etkisini ekonominin bütün kesimlerinde

³¹ Avni Zarakoğlu, a.g.m., s. 91.

³² İlhan Tekeli – Selim İlkin, 1929 Dünya Buhranında Türkiye’nin İktisadi Politika Arayışları, Cilt: 1, İstanbul 2009, s. 85.

³³ Avni Zarakoğlu, a.g.m., s. 91.

göstermiştir. Örneğin, tarımsal gelirlerin azalması, çiftçiyi Ziraat Bankası'ndan, çarşı esnafı ve tüccardan aldığı kredileri ve devlete olan vergi borçlarını ödeyemez duruma düşürmüştür. Ziraat Bankası alacağını tahsil edemeyince, kredisini kesmek ya da kredi şartlarını ağırlaştırmak zorunda kalmış, bu da çiftçinin Ziraat Bankası'nı bir kredi kaynağı olarak kullanamamasına yol açmıştır. Bu şartlar altında çiftçi sermaye ihtiyacını karşılayabilmek için tefeci ve Murahabacıya başvurmaktan başka çare bulamaz olmuştur. Bu durum da tarım kesimindeki çöküşün derinliğini arttırmıştır.

1929 Dünya Ekonomik Krizi sırasında Türk tarımsal yapısının etkilenme kanalları ve kriz yıllarında Türk köylüsünün durumu, genel bir çerçevede özet olarak yer verdiğimiz şu örneklerle açıklanabilir.

Dönemin Başbakanı İsmet İnönü, 30 Ağustos 1930'da Sivas demiryolunun açılışında yaptığı konuşmada Dünya Krizini ve Türkiye'nin 1929'daki iktisadi durumunu şöyle değerlendirmektedir:³⁴

“Bu seneye kadar üç dört sene pek kurak ve kıt mahsul seneleri geçirmiş olduğumuzu unutmayınız. Bütün dünyanın ziraa mahsuller üzerinde bir buhrana girmesinin kıtlık senelerimizin aksülamellerinin ve harici borçlarda takat fevkindeki fedakârlıklarımızın tesirini 1929'da hiss ediyoruz. Milli para buhranı şeklinde tebarüz eden 1929 senesi hadisesi sizin istediğiniz şeraitle sermayenin gelmesi için müsait olmazsa bunda hayret edilecek bir şey yoktur.”

Atatürk, 1 Kasım 1931'de TBMM'de yaptığı konuşmada, “içinde bulunduğumuz sene, mali ve iktisadi umumi buhrana karşı milletlerin çetin bir imtihan geçirmekte...” olduklarını belirtir; 1 Kasım 1932 yılında, buhranın “... Milletlarrasında mübadelenin azalması ve daralması şeklinde sahasını genişletmiş ve tesirini arttırmış olduğunu vurgular. Atatürk, 1 Kasım 1934'te ise “Bilirsiniz ki, dışarıya sattıklarınızın başlıcası ekim ürünlerimizdir. Bu yıl, ürünlerimizden bir nicesinin değeri geçen yıllara göre daha elverişli olmuştur.”³⁵ Diyerek, krizin atlatılmakta olduğu mesajını veriyordu.

1929 Krizinin genel olarak Türkiye ekonomisi, özel olarak da Türk tarım kesimi üzerindeki etkileri ve alınması gerekli tedbirler, TBMM'nin gündemini, 1932 yılı sonuna kadar büyük ölçüde belirlemiştir.³⁶

Ancak, TBMM ve siyasi iradenin gündemi, politikanın doğası nedeniyle, doğru olmayan yorumlardan da zaman zaman kendini kurtaramadı.

³⁴ İsmet Paşa'nın Siyasi ve İçtimai Nutukları, Ankara, 1933, s. 314 – 315.

³⁵ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Cilt: I, s. 396.

³⁶ Bilsay Kuruç, Belgelerle Türkiye İktisat Politikası, (1929 – 1932), C. I, Ankara, 1988, s. 34, 35, 39 – 40, 61, 66, 101 – 102, 216, 388, 392, 415 – 420.

Örneğin İktisat Vekili Mustafa Şeref Bey, TBMM’de yaptığı bir konuşmada,³⁷ kriz sırasında hükümetin izlediği iktisat politikasını son derece başarılı bulmuştur. Cumhuriyet Türkiye’sinin önce “milli bir devlet vücuda” getirdiğini; “ülkesi harabezar, iktisadi muvazenesi açık, menkul kıymet stoğu bitmiş, vatandaşları da hiç bir mümareseye malik olmayan bir vaziyette”; “memlekete çiftçi memleketi denmesine rağmen” gıda gereksinimini bile dışalımıyla sağlayan bir ülke olmaktan kurtarılamamış; “dahili ihtiyacı yüzde kırktan ziyade olmak üzere geçmiş bir vaziyete” geldiğini belirttikten sonra, sözlerini şöyle sürdürmüştür: “Pamuk: 1929 senesinde 16 milyon 370 bin lilo ihraç edilmiş, buna mukabil kıymet olarak 10 milyon 800.000 lira memlekete girmiştir. 1930 senesinde 32 milyon 400.000 kilo ihraç edilerek buna mukabil 16 milyon 300.000 lira kıymet alınmış, kilo itibariyle bir misli fazla ihraç edilmişken kıymet itibariyle ancak nısfı derecesinde fazlalık vardır.” Mustafa Şeref Bey, yumurta, tiftik, yapağı gibi ihraç malları hakkında da bilgi verdikten sonra “pamuktan maada tiftik, yapağı gibi mevadı iptidaimizde hem ihracat azlığı, hem fiyat düşkünlüğü vardır”, tespitini yapmış; “demek buhrandan ihracatımız % 5 müteessir olmuştur” diyerek, krizin tarım kesimi üzerindeki etkisini az göstermeye çalışmıştır. İktisat Vekili’ne göre, “bu vaziyet karşısında ümitsizliğe düşecek, telaş ve endişe gösterecek haklı hiç bir sebep bulunamaz.”³⁸ Oysa, dünya çapında ele alındığında tarım kesiminde nispeten daha yavaş gelişen kriz, başlıca faaliyet alanı tarım olan ülkeleri ve bu arada Türkiye’yi şiddetle etkilemiştir. 1929 – 1933 yıllarında Türkiye’nin başlıca ihraç ürünlerinden fındık ve afyonda %73, incir ve tütünde %50, pamukta %48, üzüm ve zeytinyağında %43 oranında fiyat düşüşleri olmuştur.³⁹ 1928 yılında yaşanan kuraklığın da etkisiyle üretimdeki azalma ile kriz birleşince Türkiye’de krizin etkisi daha da artmıştır.

İsmail Hüsrev Tökin’e göre, İstanbul borsasındaki buğday fiyatları 1925’den başlayarak ortalama %20’lik bir düşme göstermiş, 1932 yılında 1925’e göre %69 azalmıştır. New York Borsasında aynı dönemde buğday fiyatlarındaki düşüş ise yılda ortalama %13,5 civarında olmuştur.⁴⁰ Tarımsal ürün fiyatlarının yanısıra tarım arazileri fiyatları da kriz yıllarında önemli ölçüde düşmüştür. Örneğin Adana’da buhrandan önce dönümü 20 – 25 bin lira civarında satılan arazinin fiyatı 3-5 lirayı bulabilmektedir.⁴¹ İsmail Hüsrev Tökin’in de belirttiği gibi, üreticilerin önemli bir kesimi topraklarını, hayvanlarını ve diğer üretim araçlarını yalnızca yaşayabilmek, vergi ve borçlarını ödeyebilmek için satmak zorunda kalmışlardır.⁴² “Devlet varidatının kaynaklarını köylünün karlı satışları canlandırıyor. Hâlbuki

³⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 4, C. 3, İ. 30, (18.07.1930), s. 174 – 183.

³⁸ A.g.e., s. 178.

³⁹ Cumhuriyet, 30 Kanunisanı 1930, 18 Kanunievvel 1933, 27 Mayıs 1933, 7 Temmuz 1933.

⁴⁰ İsmail Hüsrev Tökin, “Türkiye’de Hububat Siyaseti”, Türk Ekonomisi, S. 1 (1943), s. 11.

⁴¹ Hatipoğlu, Türkiye’de Ziraai Buhran, a.g.e., s. 77.

⁴² İsmail Hüsrev Tökin, Türkiye Köy İktisadiyatı, a.g.e., s. 144-145.

bugün müstahsil vergi borcunu sermayesinden ödemektedir.” “... Hayvanın yalnız vergisi 40 kuruş tutmaktadır ki, köylü vergiyi verebilmek için hayvanın mahsulünü değil kendisini satmaktadır.” “Köylü yaşamak için istihsal vasıtalarını kime satıyordu? Elbette elinde sermayesi, parası olanlara. O halde buhran, Türkiye’de servet, mülkiyet kutuplaşmasına, yani iktisaden dayanıklı olmayan köylüye ait istihsal vasıtalarının iktisaden mukavim olan zümreler elinde toplanmasına sebep olmaktadır.”

Türkiye’nin tarım ürünleri arasında kıymet ve miktar itibarıyla başta gelen buğdayın kilosu 1928 yılında 15 kuruşa satılırken, “1931’deki senelik fiyat vasatısı” 5 kuruşu bulmamıştır. Bu yıllık satış fiyatı ortalamalarıdır. Oysa aylık fiyatlar arasındaki vasatiler ise daha fazladır ve müstahsilin menfaati noktasından çok mühimdir: yeni mahsulün piyasaya dökümünden itibaren 3 – 4 ay içerisinde çiftçiler aleyhine büyük bir süratle düşmektedir.⁴³ Mevsimlik fiyat düşüşünün nedeni ise, köylünün devlete, bankalara ve şahıslara olan borçlarını ödemek ve ihtiyaçlarını karşılamak için ürününü bir an evvel paraya çevirmek mecburiyetinde olmasıdır. Aydın Milletvekili Tahsin Bey’in TBMM’de 18 Mayıs 1930’da bütçe görüşmelerinde verdiği bilgiye göre:⁴⁴

“... Geçen seneye kadar Aydın havalisinde arpanın dolusu 110 kuruşa, mısır darısı 160 kuruşa satıldı. Bu defa baktım ki okkasını 2 kuruşa, dolusunu 90 kuruşa satıyorlar da hiç kimse almıyor. ... Şimendifer kumpanyası beher okkasına 3,5 kuruş navlun alıyor. Mısırın darısını İzmir’e göndermek lazım gelse darıyı verdikten sonra üstelik altmış para da vermek lazım.”

Ahmet Hamdi Başar’ın yurt içi gözlemleri de buhranın Türk tarım kesimi üzerindeki tahribatını açık seçik ortaya koymaktadır:⁴⁵

“Köy gittikçe fakirleşiyor, yaşanamayacak hale geliyordu. Hele son dünya buhranı ile beraber mahsul ve bilhassa buğday fiyatlarının düşmesi büyük bir panik husule getirmişti. Köylü mahsulünü satarak tohum masraflarını bile karşılayamıyor; öbür taraftan vergileri ve banka faizini, piyasa borçlarını ödemek için tazyik ediliyordu.”

Cumhuriyet Halk Fırkası’nın Üçüncü Büyük Kongresi Zabıtları’nda Dünya Krizinin Türk tarımı üzerindeki etkileri pek çok oturumda tartışılmıştır.⁴⁶ Kongreye Çanakkale’den katılan Veli Bey’in verdiği bilgilere göre, Türk köylüsünün geçinme ve istihsal vaziyetini 1929 buhranı şiddetle sarsmıştır:⁴⁷

⁴³ İsmail Hüsrev Tökin, “Buğday İşine Bir Bakış”, Kadro, C. 3, S. 30 (Haziran 1934), s. 20 – 31.

⁴⁴ Bilsay Kuruç, a.g.e., s. 60.

⁴⁵ Başar, a.g.e., s. 21; Başar, “Buhran ve Buğday Davası”, a.g.e., s. 70 – 88.

⁴⁶ CHF Üçüncü Büyük Kongre Zabıtları (10 – 18 Mayıs 1931), İstanbul, 1931, s. 9 – 10; 31 – 53; 94 – 283; 286 – 287.

⁴⁷ A.g.e., s. 46.

“Çiftçi, arkadaşlar; birkaç çiftçi arkadaş bir okka buğday getirir ve pazarda satardı. Bir okka gaz alır giderdi. Bugün bir okka gazı almak için yedi okka buğday satması lazımdır. Sonra bir metre basma alırdı. Bunun için nihayet 100 para, üç kuruş verirdi. Hâlbuki bugün aynı basmayı 40 kuruşa alıyor. ... Demekki bütün bu saydığım zaruri ihtiyaçlar çiftçinin aleyhine meydana gelmiştir...”

Eskişehir Milletvekili Emin Bey’e göre de, “memleketimizin en canlı ve esaslı bir derdi olan ziraat derdini çözmek için ne Cemiyeti Akvam ne Avrupa Birliği”nden faide yoktur”.⁴⁸ Çiftçinin kriz döneminde yaşamakta olduğu perişanlık Emin Bey’i o kadar etkilemiştir ki, “...bunun için ne devletten, ne de hariçten fayda olmadığımı hükümetimiz de memleketimiz de biliyor”⁴⁹, görüşünü ileri sürmüştür.

Türkiye 1929 krizinden payını, tarımsal ürün fiyatlarının dünya piyasalarında değer kaybetmesiyle almıştır. Türk dış ticaretini genellikle tarımsal ürün ve hammadde ihracı, ithalâtını ise sanayi maddeleri oluşturduğu için Türk tarım kesimi buhrandan çok daha fazla etkilenmiştir. Mustafa Kemal, bu durumu ve alınması gerekli önlemleri 1 Kasım 1930’da TBMM’de yaptığı konuşmada şöyle açıklamıştır⁵⁰:

“...Bilhassa zirai memleketlerde hissolunan cihanşümül bir iktisadi buhran vardır. Bu buhran tabiatıyla bizim memleketimize de temas etmiş ve ağırlığını hissettirmiştir. Bu sıkıntı karşısında emsalsiz tahribattan dar ve kurak senelerden sonra... Senelerden beri alınan tedbirlere, önümüzdeki sene daha geniş mikyasta ihtiyaç vardır. Gayet tasarruflukârane bir idare tarzı, resmi ve hususi bütün muamelatımıza hâkim olmak lâzımdır.”

Daha önce de belirtildiği gibi, Türkiye’de zirai ürün fiyatları dünya piyasasına göre daha hızlı ve daha fazla düşerken, sanayi ürünleri fiyatlarındaki düşme çok daha az olarak gerçekleşmiştir. Örneğin 1927 – 1933 yıllarında dünya şeker fiyatı 22 kuruştan 8 kuruşa düştüğü halde, Türkiye’de 50 kuruştan 40 kuruşa düşmüştür.⁵¹ Ayrıca faiz, tarımsal girdi fiyatları vergi yükünün sabit kalması veya çoğu kez daha da yükseltilmesi köylüyü güç durumda bırakan bir diğer etkidir.⁵² Para ve kredi darlığı arttıkça, yani köylünün hiçbir yerden kredi bulamadığı zamanlarda “murabahacılık” Anadolu için bir salgın hastalık halini almıştır.⁵³ Para darlığı yüzünden üretici ürününü yok pahasına elden çıkarmaya, yabancı bankalara borçlu olan köylüler de bu bankaların öngördüğü fiyatlarla ürünlerini satmaya mecbur

⁴⁸ A.g.e., s. 48.

⁴⁹ A.g.e., s. 49.

⁵⁰ TBMMZC, Cilt 22, D.3, İ. 1, s.2.

⁵¹ Cumhuriyet, 30 Kanunisanı 1930; 27 Mayıs 1933; 7 Temmuz 1933.

⁵² Şevket Süreyya Aydemir, Cihan İktisadiyatında Türkiye, Ankara, 1931, s. 18.

⁵³ Hatipoğlu, Türkiye’de Zirai Buhran, a.g.e., s. 47 – 48.

kalmışlardır.⁵⁴ Örneğin Akhisar tütün kumpanyaları alış fiyatlarını bir gün içinde 85 kuruştan 50 kuruşun altına indirmiştir.⁵⁵ 1932 yılında Tokat ve civarında okkası 10 liradan satılan afyon, bir yıl sonra tüccarlar tarafından 4 liraya kadar düşük fiyatla alınmıştır.⁵⁶

Tarımda makineleşmeyi özendirmeye yönelik 1923 – 1929 yılları arasındaki ilk atılım dönemi, 1929 buhranı yüzünden büyük bir darbe yemiştir. Örneğin, Yahya Tezel'e göre, Türkiye'deki traktör sayısı 1924'te 500'den 1930'da 2000'e yükselirken, buhran yıllarında Türkiye tarımında kullanılan traktör sayısı yarı yarıya azalmıştır.⁵⁷ Kullanılabilir traktör sayısındaki azalma sadece traktör eksikliğinden değil, ekonomik kriz nedeniyle traktör parçalarının alınamaması, bu nedenle mevcut olanların da atıl duruma düşmesi nedeniyleledir. 17.05.1930 tarihinde Besim Atalay Bey, Türkiye'deki tarımsal üretim tekniğinin görünümünü şöyle tasvir etmektedir:⁵⁸

“Ziraatimiz memleketimizde çok iptidai, çok sade ve bundan 800 sene evvel, belki daha önceki asırlarda nasıl görülmüşse öyle gidiyor... Memleketimize birçok traktörler girdi, ne oldu netice itibariyle? Hemen hepsi de muattal bir vaziyette kalmıştır.”

Türkiye ekonomisi iki önemli kanaldan dünya ekonomisindeki büyük krizden etkilenmiş görünmektedir. Bunlardan birincisi dış ticaret ve tarımsal ürün fiyatlarındaki düşüşler, ikincisi de yabancı ticari kredi hacmindeki değişikliklerdir. Krizin Türkiye'ye olan etkisi daha çok dış ticaret yoluyla gelmiştir; Türk parası önemli ölçüde değer kaybına uğramış, tarımsal ürünlerin fiyatlarında büyük düşmeler olmuş; hem çiftçinin hem de devletin gelirleri olumsuz yönde etkilenmiştir. Osmanlı borçlarının ilk taksitinin ödenmeye başlanması para darlığını daha da arttırmıştır.

1923 – 1929 döneminde tarımsal ürün fiyatları ile tarım dışı fiyatlar arasında uygun sayılabilecek bir ilişki fazla dalgalanmadan sürmüştür; krizden sonra, 1934 yılı sonlarına kadar iç ticaret dengesi tarımsal ürünler aleyhine önemli ölçüde bozulmuştur. Tarımsal ürün fiyatlarının düşmesi, tarım üretimi için kullanılan kaynakları sınırlamış ve daha az üretimin gerçekleştirilmesi sonucunu getirmiştir. Kriz, 1923 – 1929 yılları arasında %115'lik bir artış gösteren ziraai üretim hacmini, 1930'ların ortalarına kadar duraklatmıştır. Krizden tarımsal üretim tekniklerini yenileştirme çabası da(makineleşme - mekanizasyon) büyük darbe yemiştir.

Hükümetler krizi nispeten hafif geçirmek için yeni politikaları uygulamaya koymak zorundadırlar. Nitekim Türk hükümeti de büyük çaplı bu

⁵⁴ Hatipoğlu, a.g.e., s. 30.

⁵⁵ Cumhuriyet, 4 Kasım 1933.

⁵⁶ Cumhuriyet, 21 Ağustos 1933.

⁵⁷ Yahya Tezel, Cumhuriyet Dönemi'nin İktisat Tarihi, a.g.e., s. 304.

⁵⁸ Kuruç, Belgelerle Türkiye İktisat Politikası, a.g.e., C. 1, s. 61.

krize karşı yeni bir iktisadi politika arayışına girmiş, tarımsal alanda da önemli sayılabilecek tedbirler almıştır.

1930'lu yılların başında, 1929 Krizinin sonucu olarak Türk tarımında belirleyici ölçüde politika değişikliklerine gidildi. Besin ürünlerinin üretiminde kendine yeterlilik hedef alındı. Devlet politikası ihracat için üretim yapan çiftçiden tahıl üreticisine, Orta Anadolu Platosu'nda ülke buğdayının %80'den fazlasını üreten küçük ve orta çiftçiler kitlesine kaydı. Devlet bankaları aracılığıyla tarımın finansmanına destek verildi. Buğday fiyatını destekleme politikası başlatıldı, demiryolu navlunları düşürüldü, çekim ve besi hayvanlarından alınan vergiler azaltıldı, örnek devlet çiftlikleri kuruldu, kooperatifçilik teşvik edildi, yeni tip tohumlar bedelsiz olarak dağıtıldı, merkezi depolama tesisleri kuruldu, tarımsal öğretim – eğitim faaliyetlerine önem verildi. Devlet “Birinci ve İkinci Beş Yıllık Sanayileşme Planları”yla da ekonominin tümüne girdi. Gıda sanayindeki gelişmeler sanayi ürünleri ekim alanlarının genişlemesine zemin hazırladı.⁵⁹

D - KRİZE KARŞI ALINAN ÖNLEMLER VE TÜRKİYE MİLLİ İKTİSAT VE TASARRUF CEMİYETİ

Cumhuriyet hükümetlerinin tüm çabalarına rağmen Türk lirasındaki değer kaybının bir türlü önlenememesi, dünya ekonomik krizi sonrasında bu değer kaybının daha da hız kazanması sonrasında Cumhuriyet Hükümeti paranın değer kaybını önlemek ve ekonomik dengeleri yeniden kurmak için etkili tedbirler geliştirme yoluna gitmiştir. Bir yanda Türk lirasının değer kaybı önlenmeye çalışılırken diğer yandan halkın krizin etkilerine karşı bilinçlenerek hareket etmesini sağlayacak yeni kurumlar inşa edilmiştir. Bunlardan en önemlisi Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti'dir.

Ziraat kongresi zabıtlarındaki ifadelerle göre, ülkenin ekonomik sorunlarının ana sebebi ticari dengedeki açıklardır. Yani Türkiye'nin ihracattan elde ettiği gelirin dışarıdan ithal edilen ihtiyaç malları için harcanan parayı karşılayamamasıdır. Zabıtlara göre, Türkiye'nin dış ticaret açığı 50 milyon lirayı bulmaktadır. O dönem hükümet çevrelerinde yaygın olarak kabul edilen düşünceye göre, dış ticaret açığını kapatmanın yolu da, ithal edilen tüketim mallarını kısmaktan geçiyordu. Böylece yerli sermaye elde kalacaktı. İthalatı kısmak içinde halk yerli üretim mallarının kullanımı konusunda bilinçlendirilmeli ve ikna edilmeliydi. Bunun için yönetim ile halk arasında bir köprü gibi vazife görececek kurumlara ihtiyaç vardı. Bu kurumlar öncelikli olarak halkı bilinçlendirerek tasarrufa teşvik etmek, yerli malların kullanılmasını sağlamak ve böylece ülkedeki kısıtlı sermayenin ülke dışına çıkmasını engellemek amacıyla kurulmalıydı. İşte Türkiye Milli İktisat ve

⁵⁹ Ertuğrul Tokdemir, Türkiye'de Tarımsal Yapı, İstanbul, 1988, s. 207 – 209.

Tasarruf Cemiyeti bu şartlar altında doğmuştur. Resmi bir kurum olarak tasarlanmayan cemiyet daha ziyade kriz döneminde hükümetin uyguladığı siyaset doğrultusunda halkı bilinçlendirecek bu siyasetin tüm ülkede tam bir seferberlik halinde uygulanmasını sağlayacaktır.⁶⁰

Başbakan İsmet İnönü'nün 12 Aralık 1929 tarihinde TBMM kürsüsünden Türk lirasının değer kaybı ve alınacak yeni ekonomik tedbirler ve ihtiyaç duyulan yeni ekonomik kurumlar ile ilgili bir konuşma yapmıştır. Başbakan İsmet İnönü'nün TBMM'de yaptığı söz konusu uzun konuşmadaki konumuzu doğrudan ilgilendiren sözleri şöyledir:⁶¹

“...Milli para üzerine düşündüklerimizi millet'in Büyük Meclisi'ne söylemek için müsaade isterim. Çıktığından beri milli para, her sene nihayetinde bir miktar tenezzül kaydetmiştir. Son beş – altı senelik tenezzülün sebepleri şunlardır: Birçok seneler kapalı mahrumiyet içinde kalmış memleket, sulh ile nefes aldıktan sonra birçok ihtiyaçlarını hariçten tedarik etmek mecburiyetinde kaldı. Hazır yiyen geçmiş asırların kötü mirası olarak, açık bütçe ile memleket idare etmeğe çalışmak, alışılmış bir hastalıktı. Sonra üst üste bir kaç yıl verimsiz ve kısır geçti. Bunların hepsinden mühim olmak üzere daha doğrusu bunların hepsine asıl sebep olarak memlekette milli iktisadın kifayeti gibi bir düşünce vatandaşın ve cemiyetin fikrinde yer tutmamıştır...”, *“... Şimdi iktisadi açığın girift olan güç olan asıl milli kısmına geliyorum. Devlet hayatında olduğu gibi millet hayatında da kendi menbaini yani istihsaline kifayet etmek endişesi; işte asıl büyük tedbir budur. Millet kendi istihsalinden fazla sarf etmiyerek kanaatkâr bir hayata girmek mecburiyetindedir...”*, *“... Bu memleket bütün vatandaşların her vasıta ile kazanıp harice mal ve sây olarak gönderdiği kıymetten daha fazla, hariçten kıymet alamıyacaktır. Devletin ve milletin bütün uzuvlarının harice tediyeye ettiği, bütün vatandaşların harice sattığı sây ve malın bedelini aşmıyacaktır. Memleketin resmî ve hususî bütün ihtiyaçları ve bütün inkişaf arzuları kendi istihsalâtile çerçeveselendirilecektir ...”*, *“... Bin belaya karşı koyan, bin musibeti ezip yenmek ile meydana çıkan milli mevcudiyet mahza milli maişeti tanzim edememek yüzünden tehlikeye düşürülmeyecektir...”*, *“... Akli eren bütün vatandaşların şuurunu uyandırmak ve bu uğurda Devletin bütün kuvvetlerini harekete getirmek kat'i kararımızdır. Nazik bir mevzuun bütün taraflarını anlatmış olmak için şunu ilâve etmeliyim ki sözlerimde mukavelâtun itibarını sarsacak ve vatandaşlara haricî mallara karşı cebri ve telkini boykot ilham edecek bir mana yoktur. Böyle teşebbüslere şimdiye kadar olduğu gibi bundan sonra da asla müsaade etmiyeceğiz.”*

Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti, 14 Aralık 1929 tarihinde, TBMM Başkanı Kazım Özalp başkanlığında resmen kurulmuştur. Kazım Özalp

⁶⁰ İlhan Tekeli – Selim İlkin, Uygulamaya Geçerken Türkiye'de Devletçiliğin Oluşumu, Cilt: 3, Ankara, 1982, s. 329 – 340.

⁶¹ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 3, Cilt: 14, 12.12.1929, s. 30 – 31 – 32.

dışında cemiyetin kurucu üyeleri şunlardır: TBMM Başkan Vekili Hasan (Saka), eski İktisat Vekili İzmir Mebusu Rahmi (Köken), İzmir Mebusu Saffet Celal (Bayar), Kırklareli Mebusu Dr. Fuat (Umay), Sinop Mebusu Yusuf Kemal (Tengirşek), Ziraat Bankası Genel Müdürü Şükrü (Ataman), Türkiye Emlak ve Eytam Bankası Genel Müdürü Hakkı Saffet (Tan), Türkiye Otomobil ve Turizm Kurulu Başkanı Reşit Saffet (Atabinen).⁶²

Cemiyetin nizamnamesine göre bütün milletvekilleri cemiyetin doğal üyesi kabul edilmişlerdir. Doğal üyeler dışında isteyen herkes cemiyete üye olabilir. Üyelerden beklenen yerli malları tüketmeleri ve bu konuda vatandaşa örnek olmalarıdır. Bizzat Mustafa Kemal de cemiyetin doğal üyesi olmuş ve cemiyeti kendi himayesine almıştır.

Cemiyetin ana amaçları, tüzükte şöyle saptanmıştır:⁶³

1. Halkı israfla mücadeleye, hesaplı tutumlu yaşamaya ve tasarrufa alıştırmak.
2. Yerli malları tanıtmak, sevdirmek ve kullandırmak.
3. Yerli malların metanetini yükseltmeye, metanet ve zarafet itibarıyla hariçteki rakipleriyle eşit dereceye getirmeye ve fiyatlarını ucuzlatmaya çalışmak.
4. Yerli malların sürümünü arttırmak.
5. Sınai ve ziraaî üreticiye destek vermek ve yol göstermek.

Cemiyet kısa süre içerisinde hızla gelişmiş ve şube sayısını ilerleyen yıllarda 273 'e kadar çıkarmış, yukarıda sıralanan amaçlar doğrultusunda yoğun bir çalışma programını hayata geçirmiştir, bu çerçevede, ülkemizde üretilen ve yetişen yerli malları hakkında halkın bilgisini arttırmak ve halkın yerli mallara karşı duyduğu güvensizliği yok etmek amacıyla çeşitli yerli malı sergileri düzenlemiştir. Bunlar; Ziraat Teknik Sergisi (5 Ocak 1931), İkinci Milli Sanayi Sergisi (10 Nisan 1931), 10 Yıl İktisat Sergisi (31 Ekim 1933), Birinci Milli Sanayi Numune Sergisi (20 Nisan 1939)'dir.⁶⁴ Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti aynı zamanda "İktisat ve Tasarruf" adlı aylık bir dergi de çıkarmıştır.⁶⁵

Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti, olağan görev kabul ettiği yukarıda sıralanan çalışmalar dışında dönemin iktisadi yaşamına ciddi bir biçimde yön

⁶² Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti Nizamnamesi, Hakimiyeti Millîye Matbaası, Ankara, 1929.

⁶³ Hakimiyeti Millîye, 17 Aralık 1929.

⁶⁴ Doğan Duman, "Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti", s. 136 - 138.

⁶⁵ A.g.m., s. 140.

verecek organizasyonları da hayata geçirmiştir. Bunlardan birisi “1930 Milli Sanayi Numune Sergisi”, diğer ikisi ise ülkenin ilgili politikalarını belirlemek üzere düzenlenen iki büyük kongre; ”1930 Sanayi Kongresi ve 1931 Ziraat Kongresi” dir. Bu kongrelerde dönemin belli başlı sanayi ve ziraat uzmanları toplanarak, kendi aralarındaki durumu, gelişme yollarını belirten raporlar hazırlamışlardır.

1. Milli Sanayi Numune Sergisi

Yukarıda belirtildiği gibi Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti'nin kuruluş amaçlarından biri henüz örgütlenme yeteneği olmayan sınaai ve ziraaî üreticiye bu konuda destek vermek ve yol göstermektir. Milli Sanayi ve Cemiyetin bu konudaki ilk belirleyici uygulaması 21 Nisan 1930 tarihinde Ankara'da açılan “Milli Sanayi ve Numune Sergisi” dir. 1930 yılı itibari ile yerli sanayici henüz çok zayıf bir durumdadır ve örgütlenme yeteneğinden yoksundur. Sergi, ülkede henüz gelişmeye çalışan ve hükümetçe de yoğun olarak desteklenen cılız durumdaki milli sanayiye ürünlerini tanıtmaya ve sergileme fırsatı vermek amacıyla düzenlenmiştir.

Hükümet, serginin başarılı olduğu kanaatine ulaşmış, bu sergi sonrasında Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti'ne benzer çalışmaların sürdürülmesi için büyük destek vermiştir. Bu destek sonucunda benzer sergilerin sürekli tekrar edileceği oldukça modern bir sergi evi Ankara'da 1933 yılında açılmıştır.

2. 1930 Sanayi Kongresi

1930 Türkiye'sinin dış ticareti tarımsal ürün ve hammadde ihracatı ile buna karşılık olan sanayi ürünü ithalatına dayanmaktaydı. 1929 Krizi sonrasında, Türk ekonomisinin en önemli sorunlarından birisi de yerli sermayenin ülke dışına kaçışı olmuştur. Bu nedenle de ithal ikamesini sağlayacak bir sanayileşmenin gerçekleştirilmesi bir çözüm olarak öne sürülmüştür. İşte Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti'nin organize ettiği 1930 Sanayi Kongresi, ithal ikamesini sağlayacak endüstriyel ürünlerin Türkiye'de üretiminin gerçekleştirilmesi için atılacak adımları belirlemek amacıyla toplanmıştır. Nitekim Kongre Talimatnamesi'ne göre, 1930 Sanayi Kongresinin toplanma amacı; “yerli sanayi üretiminin hem miktarını arttırmak hem de üretilen malların kalite açısından en yüksek uluslararası standartlara ulaşmasını sağlamak için, sanayicileri bir araya toplayarak atılması gereken adımları belirlemek” olarak ifade edilmiştir.⁶⁶ Kongreyi açış konuşmasında İktisat Vekili Şakir (Kesebir) kongreden beklediklerini şu sözlerle ifade etmiştir:⁶⁷

⁶⁶ 1930 Sanayi Kongresi Raporlar - Zabıtlar, Türkiye Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti, Ankara, 1930, s. VI; Tekeli – İlkin, a.g.e., s. 121.

⁶⁷ Aynı eser, s. 715.

“İktisadi kıfayet endişesi, tediye muvazenemizin ve milli müdafaa ihtiyacımızın temini hükümeti bu mevzu etrafında birkaç aydan beri mütemadiyen meşgul etmiştir. Nihayet bir iktisadi program izharı vaziyetine girmiş bulunuyoruz. Böyle bir sırada her biri kendi şubesinde mütehassıs ve tecrübe sahibi olan kongre azayı kiramının reylerinden pek ziyade istifade edilebileceğine hükümet kani bulunmaktadır. İstatistiklerimizde görülmüş olacağı gibi ithalatımızın %70’den fazlası mevaddı mamuleye taalluk ediyor. Bu büyük nispet milli sanayimize atfedilecek ehemmiyetin ne kadar fazla olması lazım geleceğini ifadeye kafidir. Şeraiti esasiyesi eksik olmayan sanayimizin muvaffakiyeti çarelerini umuman aradığımız bir sırada kongrenin faydalı mütaleaları hükümet için bittabi imkan ve mali iktidarımız dahilinde nazarı itibare alınacak başlıca bir tenvir vasıtası olmuş olacaktır.”

İktisat Vekili Şakir Bey’den sonra kürsüye çıkan Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti’nin umumi kâtibi Rahmi (Köken) Bey ise yaptığı konuşmada kongrenin amacını şöyle ifade etmiştir:⁶⁸

“İstihsal hayatımızda inkılap yapmadan yalnız istihlakte yapacağımız her türlü hareketin kısa ömürlü olacağını biliyoruz. Onun için bir taraftan halka (Vatandaş! Yerli Malı Kullan) derken diğer taraftan da sizi, sanayicilerimizi bir kongreye davet ederek, Efendiler, halka iyi, ucuz ve çok mal vermek için nasıl çalışmamız lazımdır? Gelin bu gayelerin tahakkuku için düşünün münakaşa ve müzakere edin ve müşterek bir faaliyet programı hazırlayın diyoruz... Türk sanayicilerinin mesleki taazzuflar içinde birleşmelerinde engel olabilecek hiç bir mani yoktur. Bilakis zaruret vardır. O halde niçin bir Türkiye mensucatçılar birliği; bir dabağatçılar birliği, bir konserveciler birliği ilave olarak bütün bu birliklerinde bir birliği yani Türk sanayiciler birliği olmasın... Eğer bu kongre bu gibi teşekküllerin doğmasına vesile olursa, Türk sanayiciliğine en büyük hizmeti yapmış olacaktır.”

Kongreye, iş adamları, sanayiciler ve teknisyenler katılmıştır. Katılımcılar kongreye, mensucat, gıda, deri, orman, taş ve toprak, kimya, maden sanayileri konularında raporlar sunmuşlardır. Katılımcılar ağırlıklı olarak, Bursa, Eskişehir, Edremit, Ayvalık, Uşak, Isparta, Elazığ, Kastamonu, Denizli, Balıkesir, Zonguldak, Ankara, Gaziantep, Kütahya ve İzmir’ dendir.⁶⁹

Kongre çalışmalarını 17 ihtisas encümeni yürütmüştür. Her encümenin raporları tartışıldıktan sonra karar altına alınmıştır.⁷⁰

Kongre çalışmalarını, raporlar ve alınan kararlar çerçevesinde “asgari on senelik bir sanayileşme programının hazırlanması” ve “ülkedeki sanayi

⁶⁸ Aynı eser, s. 716.

⁶⁹ Aynı eser, s. 506 - 846; Tekeli – İlkin, a.g.e., s. 121 – 123.

⁷⁰ 1930 Sanayi Kongresi Raporlar – Zabıtlar, s. 720.

altyapısını tetkik edecek ve denetleyecek bir merkezin teşkil edilmesi” kararlarını alarak tamamlamıştır.⁷¹

E - 1931 BİRİNCİ TÜRKİYE ZİRAAT KONGRESİ

Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti, Türk tarımının ülkenin içinde bulunduğu realite çerçevesinde rasyonel bir şekilde geliştirilebilmesi için bu doğrultuda alınacak tedbirleri görüşmek üzere geniş kapsamlı bir ziraat kongresi düzenlemeye karar vermiştir. İktisat Cemiyeti kongreye hazırlanırken aynı zamanda dünya tarımı 1929 ekonomik krizinin etkisi nedeniyle büyük bir buhran içinde bulunmaktadır. Türkiye de bu buhrandan 1931 itibari ile fazlasıyla etkilenmiş ve etkilenmeye devam edecektir. Kongrenin amacı işte bu nazik ortamda iş adamlarını ve tarım konusunda ülkedeki uzmanları bir araya getirmek ve çözüm yolları üzerinde sonuç verici tartışmaların yapılmasını sağlamaktır.

Birinci Ziraat Kongresi’nin hazırlıklarına 1930 yılının Eylül ayında başlandı.⁷² Birinci Ziraat Kongresi’nin açılış tarihi 14 Ocak 1931 olarak belirlenmiştir. Birinci Ziraat Kongresinin toplanmasındaki amaç yayınlanan raporlarda şöyle anlatılmaktadır:⁷³

“İhracatımızın sıklet merkezi ziraate dayanmaktadır. Ticaret muvazenemizdeki açığı bir taraftan memleketimizde inkişafı mümkün olan sanayinin takviye ve himayesi ile ithalatımızı azaltmaya çalışarak ve diğer taraftan da ziraa mahsulatımızın ihracatını çoğaltarak kapatabiliriz. Halbuki ihracat mahsulatımız dünya piyasalarında seneden seneye artan bir rekabetle karşılaşılıyor. O halde ihracatımızın artması demek dünya piyasalarında rekabet kabiliyetimizin yükselmesi demektir... İşte cemiyetimiz bu basit fakat hayati bir ehemmiyeti haiz olan hakikatın icap ettirdiği tedbirleri tespit edebilmek gayesiyle bir de Ziraat Kongresi gerçekleştirmeye karar vermiştir. Biz bu kongreye hazırlanırken aynı zamanda bütün dünya ziraatçiliği de bir buhran içinde bulunmaktadır.”

“Ziraat Kongresi” Zabıtları’ndaki ifadelerle göre, 1931 itibari ile ülke ihracatının sıklet merkezi tarıma dayanmaktadır. İhracatımızın motor gücü tarımdır. Ülkeye dışarıdan giren parayı arttırmanın yolu kısa ve orta vadede etkili tarım politikaları üreterek tarım sistemimizi çağdaşlaştırarak mümkün olabilir. Bir yandan temel endüstriyel tüketim mamullerinin ülke içinde üretimini sağlayacak bir sanayinin temelleri atılmalı diğer yandan tarımsal üretimi akılcı bir şekilde arttırarak ihracat gelirlerinin artması sağlanmalıdır. Böylece çok değerli sermayemiz ülke içinde kalabilir. Ancak ülke tarım

⁷¹ Tekeli – İlkın, a.g.e., s. 123.

⁷² Milliyet, 13.9.1930.

⁷³ BCA, 490.01.1.4.3.1.

mamullerinin ülke dışında pazarlanması konusunda yıldan yıla artan sorunlarla karşılaşmaktadır. Bunların başında dış pazarlarda artan rekabet gelmektedir. O halde ihracatın artması demek dünya pazarlarında Türkiye'nin rekabet edebilme gücünün artması demektir. Bu amaç doğrultusunda sadece üretim miktarını arttırmak yeterli olmayacaktır. Aynı zamanda üretimin dünya pazarlarının istediği kalite standartlarına göre düzenlenmesi gerekmektedir.

1. Kongre Planı ve Hazırlıkları

Ziraat Kongresi'nin çok geniş kapsamlı olan gündeminde ziraatı ilgilendiren hemen her konu üstünde durulmuştur. Gündem "1 – İstihsal şartları, 2 – Ziraai krediler, 3 – Ziraai vergiler, 4 – fiyat teşekkülü, 5 – Satış teamülleri, 6 – Standart ve ambalaj meselesi, 7 – Ziraai teşekküller, 8 – Ziraai asayiş, 9 – Ziraai tahsil ve neşriyat, 10 – Nakliye tarifeleri, 11 – İktisadi yollar, 12 – Muafiyetler ve teşvikler, 13 – Ziraai kanunlar, 14 – Hayvancılık, 15 – Umumi meseleler" den meydana gelmiştir.⁷⁴

Bu gündem maddeleri çerçevesinde bölgelerde faaliyet gösteren ziraat odaları bölgelerinde ziraat işleri ile uğraşanları, ziraatle ilgili iktisatçıları ve uzmanları bölgesel ziraat kongreleri toplamaya davet edeceklerdi.⁷⁵

Bu bölgesel kongrelerde her bölgenin belli başlı ziraai ürünü için ayrı ayrı encümenler oluşturulacaktı. Örneğin tütün encümeni, pamuk encümeni, üzüm encümeni, afyon encümeni, hububat encümeni gibi. Bu encümenler gündem maddelerinin her birine ayrı ayrı temas ederek raporlar hazırlayacaklardı. Bu raporlar ciddiyetle ve bilimsel ilkeler çerçevesinde, istatistiki veriler de kullanılarak hazırlanacaktı. Ayrıca raporlar hazırlanırken Türkiye'nin tarımsal üretimde ve ihracatta rakibi konumundaki ülkelerin durumları da dikkate alınacaktı. Her bölgede zirai ürünler için kurulan komisyonlar kendi içlerinden bir ya da iki temsilci seçeceklerdi. Seçilen temsilciler 5 Ocak 1931 tarihinde Ankara'da çalışmalarına başlayacak olan Birinci Ziraat Kongresi'ne katılacaklardı.⁷⁶

Bölgelerdeki ziraat odaları tarafından seçilerek Ankara'ya gönderilecek delegelerin yol masrafları ve Ankara'da yapacakları harcamaların karşılanması için İktisat Vekâlet'inden il özel idarelerine emir gönderildi.⁷⁷

Ziraat Kongresi, 14 Ocak 1931'de Ankara'da CHP'nin konferans salonunda İktisat Vekili Mustafa Şeref Bey'in yaptığı konuşma ile açıldı :⁷⁸

⁷⁴ BCA, 490.01.1.4.3.7.

⁷⁵ BCA, 490.01.1.4.3.2.

⁷⁶ BCA, 490.01.1.4.3.4.

⁷⁷ Türkan Çetin, "1929 Dünya Ekonomik Bunalımı Sonrası Tarım Politikasında Arayışlar: Birinci Ziraat Kongresi", Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, C. 2, Sayı: 6-7, s. 213 – 218.

⁷⁸ Bilsay Kuruç, Belgelerle Türkiye İktisat Politikası, 1. Cilt (1929 – 1932), Ankara, 1988, s. 350.

“Bugün burada Türk çiftçiliği üzerinde bildiklerimizi, düşüncelerimizi münakaşa ederek üzerine ittifak etmiş olduğumuz fikirler Türk çiftçiliğinin yükselmesi için tatbik olunacak ve hakikate inkılap edecektir. Bu suretle bu toplanmamız yalnız nazariyatta kalmayacak, fiiliyata inkılap ederek Türk çiftçiliğinin esasına ve tatbikatına müstefit edecektir. ...Türk çiftçiliğini istifade ettirecek her tedbir, Türk vatandaşlarının çok büyük bir kısmının kar ve faydasına olan bir tedbir demektir. Çünkü Türkiye’de oturan vatandaşların büyük bir ekseriyeti çiftçiliği kendisi için bir hayat meşgalesi, bir geçim yolu seçmiştir... Çiftçiliğimizin bir kere teknik vesaiti tamam olmak zorundadır... İstihsal, hastalık ve hasaratla mücadeleyi ilmi bir surette değiştirmeliyiz...”

Kongrenin toplanma nedeni olan konular 48 encümente görüldü. Bu encümenler, “Tütün Encümeni, Afyon, Palamut, Meyan Kökü Encümeni, Gülcülük Ve İtriyat Encümeni, İncir Encümeni, Fındık Encümeni, Üzüm Encümeni, Ayıntap Fıstığı Encümeni, Pamuk Encümeni, Kendir Ve Ketan Encümeni, Zeytin Encümeni, Hububat – Bakliyat – Tohum İslahı Encümeni, Pirinç Encümeni, Yemiş Encümeni, Sebze Encümeni, Portakal – Limon Encümeni, Çiçek Encümeni, Ağaçlama Siyaseti Encümeni, Kuru Ve Sulu Ziraat Encümeni, Toprak Ve Gübre Encümeni, Haşerat Ve Muzır Hayvanlar – Nebat Hastalıkları Encümeni, Ziraat Aletleri Encümeni, Meteoroloji Encümeni, Sütçülük Encümeni, Tavukçuluk Encümeni, Arıcılık Encümeni, İpek Böceği Encümeni, Şarapçılık Encümeni, Koyun Encümeni, Kara Sığır Ve Manda Encümeni, At Encümeni, Çayır Ve Yonca Encümeni, Hayvan Hastalıkları Encümeni, Av Hayvanları Encümeni, Balıkçılık Encümeni, Çiftlik İdaresi Encümeni, Ziraai Kooperatifler Encümeni, Ziraai Teşekküller Encümeni, Ziraai Sigortalar Encümeni, Ziraai Borsalar Encümeni, Ziraai Sergiler Encümeni, Ziraai İstatistik Encümeni, Ziraai Tahsil Ve Neşriyat Encümeni, Ziraai İhracat Mahsullerimizin Rekabet Mücadelesi Encümeni, Ziraai Kredi Encümeni, Kanunlar Encümeni, Asayiş Encümeni, Yollar Ve Tarifeler Encümeni”dir. Encümenler 17 Ocak’ta Başbakanlık, İktisat Vekâleti, Ziraat Bankası ve İş Bankası’nda kendilerine ayrılan salonlarda ve odalarda toplandılar.⁷⁹ Kongre çalışmalarını 19 Ocak 1931’de tamamladı.

2. Türk Tarımına İlişkin Kongrede Belirlenen Temel Sorunlar

Kongreye sunulan raporlara göre, 1931 yılı itibari ile Türk tarımında sıkıntıya/çöküşe yol açan sorunlar 11 başlık altında toplanabilir:

1. Eski tarım uygulama yöntemlerinin kullanılmaya devam etmesi, bilimsel ve teknik gelişmelerin takip edilmemesi;
2. Köylünün ve çiftçinin sermaye ihtiyacını karşılayabileceği kaynakların sınırlı olması, Murahabacı ve çiftçinin faaliyet için geniş alan bulması;

⁷⁹ Anadolu, 17.01.1931.

3. Tarım ürünlerinin nakliyesi konusunda yaşanan sıkıntılar, karayollarının kötülüğü, demiryollarının kullanılmayacak kadar pahalı olması, bütün bunların üretici için maliyeti arttıran unsurlar olması;
4. Türk tüccarının yetersizliği, dış pazarlara doğrudan ulaşamaması, eski azınlıklara mensup tüccarların aracısı olmaktan öteye gidememesi;
5. Ürünlerin kalite açısından yetersizliği, ürün kalitesini arttırmak için modern tohum ıslahı ve üretim tekniklerinin kullanılmaması;
6. Ziraat eğitiminin yetersizliği, okulların uzmanlaşmış ziraat memuru yetiştirmemesi, memurun mesleğini görev yaptığı yerde öğrenmeye çalışması;
7. Dış ticarete reklam, propaganda ve istihbarat çalışmalarına önem verilmemesi, ticari ataşeliklerin görevlerini hakkıyla yapmaması;
8. Sovyetler Birliğinin fiyat düşürme politikası;
9. Köylünün zorlu yaşam şartları;
10. Dünya ekonomik krizi nedeniyle her ülkenin kendi tarımını koruyucu tedbirler alarak tarımsal madde ithalatını azaltması;
11. Türkiye'nin artık birçok tarımsal üründe tekeli olma durumunu kaybetmesi;

Birinci Ziraat Kongresi'nde belirlenen Türkiye'nin tarım sorunları ve çözüm önerileri şöyle özetlenebilir:

1. Eski tarım uygulama yöntemlerinin kullanılmaya devam etmesi, bilimsel ve teknik gelişmelerin takip edilmemesi

Kongreye “İncirlerimizin Rekabet Mücadelesi” başlığı altında bir rapor sunmuş olan Topçuzade Nazmi Bey, raporunda ihracat sorunları üzerinde dururken aynı zamanda kullanılan tarım yöntemlerinin bilimsel olmamasından da yakınmıştır.⁸⁰

Topçuzade Nazmi Bey'in raporunda ifade edildiğine göre, Türkiye incir zirrati için mükemmel olan doğal şartlarına güvenmemelidir. Türkiye'den çok daha uygunsuz şartlar altında muhtelif ülkeler bilimsel metodlar kullanmak suretiyle çok kaliteli incirler yetiştirmekte ve uluslararası

⁸⁰ Birinci Ziraat Kongresi Zabıtları, s. 492 – 495.

rekabette Türkiye'nin önüne geçebilmektedirler. ABD Kaliforniya'daki üretim buna bir örnek olarak verilebilir.⁸¹

Fındık konusunda iki rapor sunulmuştur. İlk rapor Trabzon Vilayeti Fındık Ziraat Mütahhasısı Kazım Bey tarafından "Fındık" başlığı altında sunulmuştur. Kazım Bey'e göre, Türkiye fındık üretimi ve ihracatı açısından rakibi olan ülkelerin önünde gibi görünse de bu durum orta ve uzun vadede değişme riski taşımaktadır. 1931 yılı itaibarı ile Türkiye'nin fındık konusundaki liderliği tartışmasızdır ve Türkiye fındığına bu başarıyı sağlayan ülkemizde üretilen fındığın yüksek kalitesidir. İtalya ve İspanya'da üretilen fındık mahsulü bizim ancak ikinci kalite kabul ettiğimiz mahsulümüz ile mukayese edilebilmektedir. Buna rağmen İtalya ve İspanya yaptıkları ihracatı yıldan yıla arttırmaktadır. Bu durum o ülkelerde geliştirilen ve uygulanan bilimsel üretim metodları, başarılı depolama ve nakliye politikaları, nakliye vasıtalarının bolluğu, üreticinin ve tüccarın dürüstlüğü sayesinde mümkün olmaktadır.⁸²

Sebzecilik konusunda kongreye "Sebzecilik" adlı bir rapor sunmuş olan, Ziraat Mühendisi Necati Şerif Bey, raporuna sebze üretiminde bilimsel tekniklerle yapılan sulamanın ve gübrelemenin önemine değinerek başlamıştır. Rapordaki ifadelerle göre, Ülkemizde sebzeçiliğin gelişmesini önleyen temel iki sebep vardır. Bunlar;

1. Tarla işlerinde ve üretimde modern ve bilimsel usülleri bilmemek, kısaca cehalet.
2. İyiyi ve yeniyi gördüğü halde eskiyi bırakmamak ve eski metodları takipte ısrar etmek.⁸³

Kongreye "Zeytinciliğimiz" adlı bir rapor sunan Dr. Fuat Ali Bey, ziraai üreticilerimizin modern ve bilimsel yöntemleri bilmemesinden maddeler halinde şu ifadeler ile yakınmıştır.⁸⁴

"1 – Marmara havzasında modern teknikler kullanılarak zeytin fidanlıkları tesis edilmelidir. Atalardan kalma usüller terk edilmelidir, 2 – Fidanlık bilimsel ilkeler çerçevesinde hazırlanmalıdır. Gübreleme işine önem verilmelidir, 3 – Fidanlıkların tesisinde kullanılacak tohumlar dünyada kendisini kabul ettirmiş türlere ait olmalıdır, 4 – zeytin fidanlıklarının sahipleri zamanın modern yetiştirme metodları konusunda eğitilmelidir. Bunların modern metodların kullanımı için ihtiyaç duyacakları sermaye temin edilmelidir, 5 – Zararlılara karşı gerekli ilaçlama usulünce yapılmalıdır, 6 – Yemeklik ürün itina ile zedelenmeden toplanmalıdır, 7 – Zeytin'in saklanması,

⁸¹ Birinci Ziraat Kongresi Zabıtları, s. 496.

⁸² Birinci Ziraat Kongresi Zabıtları, s. 520 – 521.

⁸³ Birinci Ziraat Kongresi Zabıtları, s. 970.

⁸⁴ Birinci Ziraat Kongresi Zabıtları, s. 755 – 757.

fiçılanması, nakliyesi gibi bilhassa ihracat için önemli hususlara azami dikkati yönlendirmelidir.”

2. Köylünün ve çiftçinin sermaye ihtiyacını karşılayabileceği kaynakların sınırlı olması, Murahabacı ve çiftçinin faaliyet için geniş alan bulması

Kongreye incir konusunda sunulan bir diğer rapor Söke Ziraat Fen Memuru Hasan Tahsin Bey’in raporudur. “İncir” başlığı ile sunulan rapor’da H. Tahsin Bey, sözlerine ülkemiz incir ziraatinde Aydın ve İzmir illerinin önemini vurgulayarak başlamıştı. Rapordaki ifadelerle göre Aydın vilayeti dâhilinde incir yetiştiriciliği 110 ila 130 bin dönüm arazi üzerinde yapılmaktadır. İncir üreticilerinin kredi ihtiyacını karşılayan kurumlar, Ziraat Bankası, Aydın İncir Kooperatifi, Aydın Milli Bankası, Ödemiş İncir Kooperatidir. Bunlardan başka üretici acil nakit ihtiyacını karşılayabilmek için bir takım tefecilerden %50 - %120 arasında değişen ağır faiz oranları ile borç almak zorunda kalabiliyordu⁸⁵.

H. Tahsin Bey’e göre, “Ziraat bankası bahçe sahiplerine parayı, arazi, bağ bahçe gibi gayrimenkul terhini mukbilinde malümlük miktar faizle, Aydın ve Ödemiş incir kooperatifleri iştirak olunacak hisse ve teslim olunacak mahsul mukabilinde muayyen faizle ikrazat yapar. Faizcilere gelince Allah hiçbir bahçe sahibini bunların eline düşürmesin %50 – 120 faizle muamele yaparlar ve ekseriya bahçeyi kendi üzerilerine ipotek ettirirler. Bu kadar fahiş faizin ödenmesine imkân bulunmadığından ekser bahçeler sahiplerinden faizcilere intikal etmiştir ve etmektedir. Faizle para vermek, bahçecinin elinden bahçeyi almak için adeta bir vasıta ve tuzak yerindedir.”⁸⁶

Kongreye üzüm başlığı altında sunulan raporlardan biri “Üzümcülüğümüz” başlığıyla Manisa Ziraat Müdürü Ali Bey tarafından sunulmuştur. Ali Beyin raporuna göre, üzüm yetiştiricileri ihtiyaç duydukları nakit parayı Ziraat Bankasından veya Murahabacılar tarafından yüksek faizlerle temin etmektedirler. Rapora göre, Ziraat Bankası sadece Manisa Vilayeti dâhilinde üreticiye 1.305.000 lira kredi vermiştir. Ancak verilen kredilerin faiz oranları oldukça yüksektir ve üretici kredinin geri ödemesi konusunda sıkıntı yaşamaktadır. Batı Anadolu bölgesindeki üretici Yunan işgal ordusunun üzüm üretim bölgelerinde yarattığı büyük tahribatı halen tamir edebilmiş değildir. Üreticinin bu denli, büyük kredi ihtiyacı içinde bulunmasının en önemli sebebi budur. Ziraat Bankası kredi ihtiyacının karşılanmasında ilk tercih olsa da bazen Murahabacı ve tefecinin kapısı zorunluluktan dolayı çalınmakta bu da üretici için hemen her zaman arazinin kaybı ve sefaletle düşüş ile sonuçlanmaktadır. Murahabacı ve tefeci’nin talep ettiği faiz oranı bankaların talep ettiğinde ortalama on kat fazla olduğu için üreticinin aldığı borcu hiç bir

⁸⁵ Birinci Ziraat Kongresi Zabıtları, s. 474 – 477.

⁸⁶ Birinci Ziraat Kongresi Zabıtları, s. 481.

şekilde geri ödeme şansı bulunmamaktadır. Kredi sorunu hükümetin el atması gereken acil bir sorun durumundadır.⁸⁷

Yukarıda değinilen sorunla ilgili pamuk şubesi encümeninde de önemli değerlendirmeler yapılmıştır.⁸⁸ Pamuk encümeni Adil, Raşit, Tevfik, Bahtiyar Beylerden oluşuyordu. Encümenin yaptığı değerlendirmede pamuk ziraatinin çok masraflı olduğu ifade edilmiştir. Buna göre, bir dönüm arazi için yapılan masraf bir sezon için dokuz liradır. Özellikle küçük üretici ihtiyaç duyduğu sermayenin ancak yarısını Ziraat Bankası gibi kaynaklardan temin edebilmektedir. Kalan yarısı için ise “muraahabacı”, “tefeci” gibi kimselerin kapısını çalmak zorunda kalmaktadırlar. Bunlardan en insafsızının aldığı faiz miktarı %50’den aşağı olmayıp çoğunlukla çiftçiler aldıkları esas paranın bir kaç mislini vermeğe mahkûm edilmektedirler. Raporunda “büyük ziraat yapan pamuk çiftçileri” olarak adlandırılan grubun durumunun da farklı olmadığı ifade edilmektedir. Bu çiftçiler Ziraat Bankası dışında diğer bankalardan kredi bulabilseler de aralarında muraahabacının ve tefecinin eline düşen az değildir. Ülkemizde çalışan bankaların talep ettiği faiz ve komisyon %25’i bulmaktadır. Çiftçilerimiz aldıkları kredinin karşılığını üç ay gibi kısa sürede ödemek zorundadırlar. Kısa zamanda karşılanması gereken bu para üreticinin mahsulatı henüz tarlada iken yok pahasına satmasına yol açmaktadır. Encümen raporunda dünya pamuk üretiminde söz sahibi olan ülkelerde prosedürün bu şekilde işlemediğini her uygulamanın üreticinin lehine düzenlendiğini adeta onu kârını arttırmaya teşvik ettiğini, Amerika, Mısır gibi ülkelerde mevcut düzenlemeler çerçevesinde üreticinin yüksek kâr elde etmemesinin neredeyse imkânsız olduğunu ifade etmiştir. Encümene göre, üreticinin kredilendirilmesi yeni esaslarla yeniden düzenlenmelidir. Pamuk ziraatında kullanılmak üzere alınacak paranın vadesi uzun ve faizi az olmalıdır.

3. Tarım ürünlerinin nakliyesi konusunda yaşanan sıkıntılar, karayollarının kötülüğü, demiryollarının kullanılamayacak kadar pahalı olması, bütün bunların üretici için maliyeti arttıran unsurlar olması

Kongrede incir ile ilgili bir diğer rapor, “İncir” başlığı altında Garbi Anadolu Ziraat Mücadele Müfettişi A. Nadir Bey tarafından sunulmuştur. A. Nadir Bey raporunda ülkenin en önemli incir üretim bölgesi boyunca sefer yapan Aydın Demiryolu tarifelerinin pahalılığı üzerinde durmuştur. Bu konuda üreticinin, tüccarın, yolcunun şikâyetleri ne yazık ki soruna bir çözüm bulunmasını sağlamamıştır. Hükümet Aydın Demiryolu tarifelerini gözden geçirmelidir. Ayrıca demiryolu hattı boyunca çıkan, trenlerin ve personelinin

⁸⁷ Birinci Ziraat Kongresi Zabıtları, s. 618.

⁸⁸ Birinci Ziraat Kongresi Zabıtları, s. 693 – 699.

sebepler olduğu yangınlar bölgedeki incir üretimine büyük zarar vermektedir. Bu konuda da ciddiyle tedbir alınmalıdır.⁸⁹

Aynı sorun Antep Fıstığı ile ilgili “Fıstık ve Fıstık Ziraati” adlı bir rapor sunmuş olan Fıstık Üretim Çiftliği Müdürü Fazlı Bey tarafından da dile getirilmiştir. Fazlı Bey’e göre fıstık ihracatında önemli bir sorun da ulaşımdır. Fıstığı tek mahreç noktası olan Halep’e ulaştırabilmek ciddi bir problemdir. Halep’e ulaşım için iki yol vardır. Biri Kilis şosesidir. Diğer Akçakoyunlu yoludur. Kilis şosesinin uzun olması ve gümrük muamelesinin yorucu olması sebebiyle Akçakoyunlu yolu tercih edilmektedir. Bu yolun Antep Akçakoyunlu kısmı 45 km uzunluğundadır, Akçakoyunlu Halep kısmı 85 km uzunluğunda şimendiferdir. Antep Akçakoyunlu şosesi son on yılda yeniden inşa edilemeye çalışılmaktadır ancak on yılda yolun 17 km lik kısmı tamamlanmış ve bu noktada çalışma durmuştur. Ankara’ya resmi raporlar ile Antep çevresinde 200 km yolun mükemmelen tamamlandığına dair raporlar gitse de gerçek böyle değildir. 10 dakikalık bir yağmur sonrasında Antep dışına çıkmak mümkün olmamaktadır. Kötü havalarda nakliye işinde deve kervanları kullanılsa da bu oldukça pahalıya mal olmaktadır. Bunun sebebi deve nakliyesinin fazla zaman alması ve özel ve pahalı ambalajlama usulleri gerektirmesidir. Şimendifer nakliyatı da kullanılamayacak derecede pahalıdır. Oysa ihracat için asıl kullanılması gereken demiryoludur. Hem Türkiye’deki hem Suriye’deki demiryolu tarifelerinin ucuzlatılması başarılabilirse bu iki ülke arasındaki ticari faaliyetler açısından büyük bir başarı olacaktır.⁹⁰

4. Türk tüccarının yetersizliği, dış pazarlara doğrudan ulaşamaması, eski azınlıklara mensup tüccarların aracısı olmaktan öteye gidememesi

Kongreye Antep fıstığı ile ilgili sunulmuş bir diğer rapor Antep Ziraat Müdürü Tahir Bey’in raporudur. Raporun başlığı “Gaziayıntap Fıstığı ve Ticareti”dir. Tahir Bey’in verdiği ilk bilgilere göre fıstık Antep vilayetinin kuzey ve kuzeydoğusunda tahmini 1,500 km kare’lik bir bölge üzerinde yaklaşık 20 milyon ağaç ile yapılmaktadır.

Bir yılda üretilen fıstığın yaklaşık % 20’si ülke içinde tüketilmekte %80’i ise dışarıya ihraç edilmektedir. İhraç bölgeleri Suriye üzerinden Amerika, Marsilya ve İskenderiye’dir İhracatta en büyük pay ABD’nindir. ABD’ye olan ihracat Suriye’nin Halep kentinde Türkiye’den göç eden Ermeniler tarafından kurulmuş Zenopyan şirketi aracılığı ile yapılmaktadır. Bu şirket ABD fıstık piyasasını ve fıstık fiyatlarını tamamen kontrolü altında tutmaktadır. Türkiye’den bir liraya aldığı fıstığı ABD’de on liraya

⁸⁹ Birinci Ziraat Kongresi Zabıtları, s. 465.

⁹⁰ Birinci Ziraat Kongresi Zabıtları, s. 669 – 671.

satmaktadır. Tahir Bey'in verdiği bilgiye göre bu şirketin oluşturduğu tekelin kırılmasına çalışılmış ancak başarılı olunamamıştır.⁹¹

Antep Fıstığı ile ilgili sunulmuş bir diğer rapor Antep Ziraat Memuru M. Sabri Bey'e aittir. "Ayıntap Fıstığı" adlı raporuna Sabri Bey fıstık ile ilgili yanlış bir bilgiyi düzelterek başlamıştır. Buna göre fıstığımızı dünya'da yanlış bir şekilde Şam fıstığı denmektedir. Oysa ne Suriye'de ne de Şam vilayetinde bir tek fıstık ağacı bile yoktur. Bu fıstık ülkemizde özellikle Antep vilayeti civarında yetişmektedir ve doğru adlandırma Antep fıstığıdır. Şam fıstığı adının dünya'da yaygınlaşması, ülkemizden çok ucuza temin ettikleri fıstığı Şam fıstığı adı altında fahiş fiyatlarla dünya ülkelerine dağıtan, Suriyeli tüccarlar yüzünden olmuştur.⁹²

Antep Fıstığı ile ilgili son rapor Fıstık Üretim Çiftliği Müdürü Fazlı Bey tarafından sunulmuştur. Antep fıstığının kökeni üretimi ile ilgili teknik bilgiler ile raporuna başlayan Fazlı Bey, raporunun ilerleyen bölümlerinde üretim ve ticaret sorunlarına ayrıntılı bir şekilde değinmiştir.

Antep ve Nizip tüccarları tek başlarına ülke dışına ihracat yapacak maddi güçten ve bilgiden yoksun oldukları için Halep'te ikamet eden çoğu Ermeni kökenli tüccarlar için aracı olarak çalışmaktadırlar. Türkiye'nin fıstığını ülke dışına ihraç eden Halepli Ermeniler, fıstığımızdan asıl karı elde edenler durumundadırlar. 1931 itibari ile tüm Antep fıstığı üretimimiz bir kaç Ermeni kökenli tüccar için faaliyet göstermektedir. Halep'te fıstık ticareti yapan diğer tüccarlar ise Türk fıstığını Doğulu ülkelere ihracat yapmaktadırlar. Fıstığın üretici lehine olarak işlenmesini temin için ya doğrudan doğruya üretici tarafından kurulacak ve işletilecek bir kooperatif teşkil edilmeli ya fıstık ticareti ile uğraşan tüccar güç birliği yapmalı ya da bizzat devlet bu işi kendi kuracağı işletmeler ile üzerine almalıdır. Fıstıkçılığımız üzerinde devam eden büyük sömürünün önüne bu şekilde geçilebilir. Köylü ve tüccar bu iş için gereken sermayeden mahrum olduğu için harekete geçmesi gereken devlettir.⁹³

Kongreye pamuk ile ilgili "Pamuk" başlığı altında tek rapor sunulmuştur. Raporu sunan Adana Pamuk Tecrübe İstasyonu Müdürü Kemal Bey'dir. Kemal Bey raporuna, Adana pamuk üreticisinin birkaç yıldır içine düştüğü sıkıntıyı belirterek başlamıştır. Özellikle kongrenin toplandığı 1931 yılı itibari ile üreticinin sıkıntısı daha da artmıştır. Pamuğun dünya piyasalarında değer kaybının yanısıra Adana pamuğunun değer kaybı daha ağır olmuştur. Bunun en önemli sebebi ülkemizde pamuğu ülke dışına sevk eden tüccarların sayısının son derece sınırlı olmasıdır. Bunlardan "İstikbal Pamuk Şirketi" Adana piyasasının güvensizliğini ileri sürerek sermayesini

⁹¹ Birinci Ziraat Kongresi Zabıtları, s. 646.

⁹² Birinci Ziraat Kongresi Zabıtları, s. 648 – 654.

⁹³ Birinci Ziraat Kongresi Zabıtları, s. 671 – 672.

çekmiştir. Diğer pamuk ihracatçıları, “Şinasizadeler”, “Belçika Şirketi”, “Fransız Şirketi” içinde durum farklı değildir. Bundan sonra pamuk üreticisinin umudu ürününün ihracı için tüccar “Şaşati”ler ile diğer küçük tüccarlara kalmıştır. Bundan sonra ellerindeki ürünü uzun sürer satamayan köylü büyük fiyat indirimleri yapmak zorunda kalmıştır. Kemal Bey’e göre, ihracat önemli olmakla birlikte, ürünümüzü ülke içinde değerlendirmenin yolları da aranmalıdır. Bunun için dâhilde iplik ve kumaş fabrikalarının tesisine çalışılmalıdır. Genellikle pamuk üreten ülkeler üretimlerinin % 50’sinden bir miktar fazla bir kısmının ülke içinde tüketilmesini sağlayacak tedbirleri almaktadırlar. Amerika bugün kendi ürettiği pamuğun %50’sini, Hindistan ise %42’sini kendi ülkesinde tüketmektedir.⁹⁴

5. Ürünlerin kalite açısından yetersizliği, ürün kalitesini arttırmak için modern tohum islahı ve üretim tekniklerinin kullanılmaması

Pamuk bahsinde rapor sunmuş olan Adana Pamuk Tecrübe İstasyonu Müdürü Kemal Bey, ziraai üretimimizde kalite sorunu üzerinde de durmuştur. Buna göre, Ülkemizde üretilen pamukların kalitesi çok yüksek değildir. Örneğin Amerika’da üretilen pamukların ancak kaba diye tabir edilen kısmı ile mukayese edilebilir. Mısır pamukları ise dünya’da kabul gören en kaliteli pamuklar arasındadır. Amerika bile Mısır pamuklarından her yıl ciddi bir miktar ithalat yapmaktadır.

Türk pamukları 20 – 22 mm boyunda ve açık krem rengindedirler. Tellerin uzunları genelde farklı farklıdır ve telerde “nep” diye tabir edilen kusurlar fazladır. Elde edilen elyafın dayanıklılığı zayıftır. Pamuklarımız toplama sırasında yapılan muamelenin kötülüğü nedeniyle ekseriya kirlidir. Ekonomik değer olarak pamuklarımızdan ancak 22 numara kaba iplik üretilmektedir. Böyle ipliklerden çarşaf, basmaların bazı cinsleri, yatak çarşafı, pekşir ve havlu bezleri, kaba pamuk kadife vb. ürünler imal edilir. Fakat gömleker, Gingham bezleri, iç çamaşırı, entari yapımında kullanılan bezlerin üretimi için numarası 36’yı aşan iplikler kullanmak lazımdır. Bu iplikler ise 26,5 – 31 mm uzunluğundaki pamuklardan yapılabilir. Pamuklarımızı dâhilde değerlendirebilmek içinde uzunluklarını 26 mm’nin üstüne çıkarmak gereklidir. Tecrübe istasyonu bu konuda çalışmalar yapmaktadır. Her yıl üreticiye 17.000 ton kaliteli tohum temin etmektedir ama bu yeterli değildir. Köylünün de üretim sürecinde titizlikle hareket etmesi gerekmektedir.⁹⁵

⁹⁴ Birinci Ziraat Kongresi Zabıtları, s. 682.

⁹⁵ Birinci Ziraat Kongresi Zabıtları, s. 685 – 686.

6. Ziraat Eğitiminin yetersizliği, okulların uzmanlaşmış ziraat memuru yetiştirmemesi, memurun mesleğini görev yaptığı yerde öğrenmeye çalışması

Kongreye incir ile ilgili önemli bir rapor sunmuş olan Garbi Anadolu Ziraat Mücadele Müfettişi A. Nadir Bey raporunda ziraaî eğitim ile ilgili konulara da değinmiştir. A. Nadir Bey'in ziraaî eğitimi ile ilgili düşünceleri şunlardır: İlk olarak devlet ziraaî işlerinde uzmanlaşmış ziraat memurlarının yetiştirilmesi konusunda çalışma yapılmalıdır. Bu konuda özellikle ziraaî okullarına büyük iş düşmektedir. Her memur adayı ziraaî okulunda hakkıyla yetiştirilmeli, eğitimi sırasında görev yapacağı bölgenin şartları dikkate alınmalıdır. Nadir Bey'in ifadesi ile "memur vardığı yerde öğrenmemeli öğrenmiş olarak varmalıdır." Ayrıca memurların amiri durumundaki ziraaî ve ticaret odalarının görevlileri hatta kaymakamlar memurların görevlerini yapıp yapmadıklarını hakkıyla kontrol etmeli onlardan sık sık hatta günlük olarak rapor almalıdırlar.⁹⁶

Antep Fıstığı ile ilgili bir rapor sunan Fıstık Üretim Çiftliği Müdürü Fazlı Bey, eğitimin yetersizliği sorununa değinmiştir. Buna göre, Fazlı Bey köylünün eğitimsizliğinden, zirai tahsilin zayıflığından yakınmaktadır. O'na göre zirai eğitim ve ziraaî okullarının çalışma durumları gözden geçirilmeli ve yeniden düzenlenmelidir.⁹⁷

7. Dış ticarete reklam, propaganda ve istihbarat çalışmalarına önem verilmemesi, ticari ataşeliklerin görevlerini hakkıyla yapmaması

Zeytincilik ile ilgili ikinci rapor Dr. Fuat Ali tarafında sunulmuştur. Rapor'un adı "Zeytinciliğimiz" dir. Gıda olarak kullanılan ve sabun sanayinin hammaddesi olan zeytinin en önemli ihraç ürünü olması nedeniyle üretiminin artırılması için çalışılması çok önemli bir iktisadi meselemizdir sözleri ile raporuna başlayan Dr. Fuat Ali Bey, Marmara havzasında, Birinci Dünya Savaşı öncesinde yılda 50 milyon kilo zeytin üretimi yapıldığını ancak savaş sonrası yıllarda zeytinciliğimizin büyük bir çöküş sürecine girdiğini ve tamamıyla bitmek yolunda olduğunu söyleyerek sözlerini sürdürmekteydi. Dr. Fuat Ali Bey'e göre, kapı komşumuz durumundaki Rusya'nın ithalat yoluyla temin ettiği yıllık zeytin tüketimi 20 milyon kilo'dur oysa bizim Rusya'ya ya satabildiğimiz zeytin miktarı 1 milyon kilo gibi komik bir rakamdır.

Ülkemiz zeytinciliğindeki büyük çöküşe karşılık, zeytin üretiminde söz sahibi ülkeler arasında olan İtalya, Yunanistan gibi ülkeler büyük gelişme kaydederek, önceki pek çok müşterimizi elimizden almayı başarmışlardır. Üretim masraflarının işbilmezlik nedeniyle yüksek olması, üretilen zeytinin kalitesinin mümkün olanın çok altında olması, ticaret usullerinin, reklam ve

⁹⁶ Birinci Ziraat Kongresi Zabıtları, s. 464.

⁹⁷ Birinci Ziraat Kongresi Zabıtları, s. 657.

propagandanın bilinmemesi, ticaret mevzuatının uygun olmaması, ülke dışındaki ticari temsilciliklerinin görevlerini hakkıyla yapmamaları gibi nedenler bu çok değerli ürünümüzün elde kalmasına yol açmaktadır.⁹⁸

8. Sovyetler Birliğinin fiyat düşürme politikası

1930 yılında tüm dünya’da olduğu gibi Türkiye’de de buğday fiyatlarında dikkate değer bir düşüş gerçekleşmiştir. 1930 Haziranından itibaren kongrenin toplandığı 1931 Ocak ayına kadar Türkiye’de buğday fiyatlarının düşüş oranı %45’tir. Bu oran dünyadaki genel düşüşe paralel bir orandır. Aynı dönemde ABD’deki düşüş oranı %35 civarındadır. Bu oran çiftçinin altından kolay kolay kalkamayacağı bir düşüşe işaret etmektedir. Rapordaki verilere göre kongrenin toplanmasından altı ay evvel okkası 13 kuruşa satılan buğday 1931 Ocak ayı itibariyle 7-8 kuruşa satılmaktadır.⁹⁹

Mirza Bey’in raporunda ifade ettiğine göre buğday istihsalatı son beş – altı seneden beri sürekli düşmektedir. Bu sert fiyat düşüşlerinin sebeplerinden biri de Bolşevik Devrimi sonrasında büyük bir buğday üreticisi olarak sahneye çıkan Sovyetler Birliği’nin politikalarıdır. Sovyetler ürettikleri buğdayı uluslararası pazarda kimsenin rekabet edemeyeceği düşük fiyatlarla satıyorlar. Bu fiyat Sovyetlerde üretimi gerçekleştiren çiftçilere olan maliyetin çok altında bir fiyattır. Sovyetlerin bu politikası uluslararası piyasada çok sert bir rekabete ve fiyatların neredeyse yarı yarıya düşmesine yol açmıştır. Güçlü ülkeler üreticilerini destekleyerek bu krizde ayakta kalmalarını sağlamaktadırlar. Türk çiftçisi bu krizden en olumsuz etkilenen çiftçiler arasında yer almaktadır. 10 – 12 liraya mal ettiği buğdayını 7 – 8 liraya satmak zorunda kalmaktadır.

Mirza Bey durumu bu şekilde özetledikten sonra ülkedeki üreticinin korunması için şu çareleri ileri sürmüştür¹⁰⁰:

1. Ülkedeki buğday sarfiyatı dahilinde yetiştirilmelidir. Yapılacak gümrük düzenlemeleri ile üreticimizin ülkemizde yabancı üretici ve buğdayı ile rekabet etmek zorunda kalmasının önüne geçilmelidir,
2. Her yıl hangi ekinin tarımının yapılacağı konusunda karar çiftçiye bırakılmamalıdır. Hangi yıl hangi ürünün ekileceğine merkezi bir planlama ile karar verilmelidir. Böylece kimi yıllarda meydana gelen arz fazlalığının yol açtığı fiyat düşüklüklerinden daha az etkileniriz,
3. Ülkede güçlü bir ziraat teşkilatı vücuda getirmelidir. Ziraat memurları ofislerde değil, arazide ön planda görev almalıdır.

⁹⁸ Birinci Ziraat Kongresi Zabıtları, s. 757.

⁹⁹ Tekeli – İlkın, a.g.e., s. 192, Birinci Ziraat Kongresi Zabıtları, s. 811.

¹⁰⁰ Birinci Ziraat Kongresi Zabıtları, s. 814 – 818.

Üretici kaliteli tohumlar ile donatılmalıdır. Makineleşme teşvik edilmelidir.

9. Köylünün zorlu yaşam şartları

Kongreye pirinç konusunda “Tosyada Pirinç” başlığını taşıyan bir rapor sunan Tosya Ziraat Memuru Behçet Bey raporunda ülkede tarım ile geçinen nüfusun yaşam şartlarının zorluğu üzerinde durmuştur. Tosya ülkemizde öteden beri kaliteli pirinçlerin yetiştirildiği bir bölgedir. Yıllar içinde –Tosya’da pirinç ziraati oldukça teknik ve sistematik bir tarza girmiş ve ziraatin yapıldığı bölge genişlemiştir. Bölgede doğuya ve batıya has yirmiden fazla pirinç çeşidi başarı ile üretilmektedir. Bunun yanında Behçet Bey bölgede hakim üretim tarzı olan “ortakçılık” uygulamasına ciddi eleştiriler de getirmiştir. Buna göre, “Ortakçılıkta ortaya konulmuş bir kaide ve usül yoktur. Yarıcı olarak çalışanlar, yalnız toprak sahibi mülke ait olmak ve ekilecek tohum ortadan konmak şartı ile bütün toprak işlerini kendi omuzlarına alarak, yani kendi vesaiti ziraiyeleri ile toprağı izhar, tohumu zer, mahsulün idrakine kadar icap eden toprağın tımar ve sair ameliyatı ziraiyeyi de bizzat icra ederek ve hasat harman işlerini de bizzat başardıktan sonra kalkan mahsulü arazi sahibinin insafına göre bazı masraflar çıktıktan sonra yarı yarıya aralırında paylaşılır.” Behçet Bey, ortakçılık uygulamasının belli esaslar çerçevesinde düzenlenmemiş olmasının, yarıcı olarak çalışan kişiler için çok zor yaşam şartlarına ve emek sömürüsüne yol açtığını, ortakçılık işi yoluna koyulmamış yerlerde ne arazinin ıslahının ne de çiftçilerin arazi sahibi olmalarının ihtimalinin olmadığını belirterek bu usülün kökünden kazınarak yerine bir ortakçılık nizamnamesinin konmasının ülke menfatleri için elzem olduğunu belirtmiştir.

Bu konudan söz eden ikinci rapor, “Kuru ve Sulu Tarım – Sulama ve Kurutma” konusunda bir bildiri sunmuş olan Eskişehir Dray – Farming Tecrübe İstasyonu Şefi A. Numan Bey’e aittir. Numan Bey raporunda yeri geldiğinde Anadolu köylüsünün sefil durumundan şu sözlerle bahsetmiştir: “Ülkemizde köylümüzün hayat standardı çok düşüktür. Özellikle Anadolu kuru yaylasında yaşayan çiftçi çok kötü şartlar altında yaşamını devam ettirmeye çalışmaktadır. Doğanın hemen her nimetten mahrum ettiği bu insanlar dededen kalma usüllerle mahsul yetiştirmeye çalışmaktadırlar. Çok zor durumda olan bu insanlarımızı nasıl yardım edebiliriz? A. Numan Bey bundan sonra birkaç paragraf boyunca bu soruyu cevaplamaya çalışmıştır. A. Numan Bey’e göre, uzun zamandır bu soru “çiftçiye maddi yardım yapmalıyız” cevabı ile geçiştirilmektedir. Ortada somut bir sonuç yoktur. A. Numan Bey, yapılması gerekenler üzerine üç tavsiyede bulunmuştur. Buna göre çiftçi daha fazla ekmelidir, hızlı çalışmasını sağlayacak makineler kullanmalıdır ve zihin yapısını değiştirerek yeniliklere açık hale gelmelidir.

10. Dünya ekonomik krizi nedeniyle her ülkenin kendi tarımını koruyucu tedbirler olarak tarımsal madde ithalatını azaltması.

İncir konusunda kongreye bir bildiri sunmuş olan Topçuzade Nazmi Bey bu konuyu şu şekilde anlatmaktadır:¹⁰¹

“Bundan sonra en mühim hadise 1930 senesinden itibaren gümrük resminin Amerikaya ihraç edilen incirde %150 artması yani beher libresinde... 2 (cent)’ten 5 (cent)’e çıkarılmasıdır... 14 Haziran 1930 tarihinde Amerika meclislerinden geçen yeni gümrük tarifesi kanununu mevkiî meriyete vaz ederken Reiscumhur Hoover’in neşrettiği beyannamedeki şu fıkra vaziyeti izah etmeğe kâfidir. Milli pazarın Amerika çiftçisine aidiyetini temin eden noktanın himaye sistemi olduğunu takdir eden Cumhuriyetçi Fırka bu pazarın çiftçiye aidiyetini temin eden noktanın himaye sistemi olduğunu takdir eden Cumhuriyetçi Fırka bu pazarın çiftçiye aidiyetini kanuni tedbirlerle idame etmeyi taahhüt eder.”

11. Türkiye’nin artık birçok tarımsal üründe tekeli olma durumunu kaybetmesi.

Cihan Piyasalarında Türk Mahsulünün Rekabet Kavgası başlıklı encümen raporunda bu husus şöyle anlatılmıştır:

*“Türkiye yavaş yavaş ziraai mahsullerinin inhisarını kaybediyor. Evvelce tütünde, susamda, keten tohumunda ve daha bazı maddelerde inhisar gibi bir vaziyette bulunuyorduk. Bugün birçok yerlerde bu maddeler ekilmeye başlanmıştır. Mesela tütün, cenubi Rusya’da ehemmiyetli suretle ekilmektedir. Almanya’da ekilmektedir. Cenubi Afrika, Kanada’da ekilmektedir. İtalya’da ekilmektedir. Bilhassa İtalya’da tütün zeriyyatı gittikçe artıyor. Bu artan zeriyyat bizim ihracatımıza rekabet eder bir vaziyet alabilir.”*¹⁰²

1930 – 1931 yılları arasında toplanan Birinci Ziraat Kongresi, Türk tarımının tüm sorunlarının ve olanaklarının toplu olarak gözden geçirilmesini sağlamıştır. Kongrede yapılan genel tekliflerin doğrudan doğruya uygulanması söz konusu olamazdı. Buna karşılık bu çalışmalar, teklifler ve öneriler daha sonra uygulanan I. ve II. Sanayi Planlarının önerilerine kaynaklık etmiştir.

Ziraat Kongresi, Cumhuriyet döneminde ülkenin her bölgesinden gelen üreticilerin katılımıyla gerçekleşen ve ülke tarımının hemen hemen tüm sorunlarını incelemesi bakımından ilk kongre olma özelliğini taşır. Bu kongrede alınan kararlar 1. ve 2. Sanayi Planlarına girdi. 1. Sanayi planında pamuklu mensucat sanayinin geliştirilmesi, kendir (çuval, kanaviçe, kalın bez,

¹⁰¹ Tekeli – İlkin, a.g.e., s. 193, Nazmi Topçuzade, “İncirlerimizin Rekabet Mücadelesi”, BTZK Zabıtları C. 1, s. 494 – 495.

¹⁰² Tekeli - İlkin, a.g.e., s. 194, Encümen Raporu, “Cihan Piyasalarında Türk Mahsulünün Rekabet Kavgası”, BTZK Zabıtları C. 1, s. 494 – 495.

ip, sicim, urgan, halat) sanayiinin geliştirilerek ambalaj probleminin çözümlenmesi için harekete geçildi. Standardizasyon bürosu kurularak ambalajda standardın tutturulması amaçlanıyordu. "Gül ve gülyağının üretim ve ihracatının kooperatifleşmesi ve modern bir taktirhane tesisi" planlanıyordu. 2. Sanayi planında da ekmek ve un sanayi, zeytinyağı rafinerisi kurulması, yaş ve kuru meyve sanayi ve ticareti, et sanayi, gülyağı sanayi konusunda önemli adımlar atıldı.¹⁰³

Kongre "Menemen Olayları" sonrasına rastladığı için basında ve kamuoyunda yeterince yankı bulmamıştır. Bunun yanında Ziraat Kongresine yönelik önemli eleştiriler söz konusu olmuştur. Bu eleştirilerden biri kongre intibalarını Cumhuriyet Gazetesinde yazdığı bir yazı ile aktaran Muhittin Birgen'den gelmiştir. Birgen kongreyi şu ifadeler ile eleştirmiştir:¹⁰⁴

"Bu içtimada kimlerin bir aratya geleceği tamamen tespit edilmemişti. Bir kere kongrede ziraat fen memurları vardı. Bu zümre hayli kalabalık olduğu için içtimalar, bazen ziraat mütehasıslarına mahsus fenni bir kongre intibasını kolaylıkla veriyordu. Kongrede muhtelif vilayetlerden gelmiş murahhaslarda vardı. Ancak bunlar çok muhtelif zümrelere mensup bulunuyorlardı. Küçük çiftçi ve hatta mutavassıt çiftçi unsurları ya hiç, yahutta mahdut idi. Ekseriyetle büyük çiftçiler göze çarpıyordu. Fakat, bunların da iki zümreye ayrıldıkları kolaylıkla görülebiliyordu. Yalnız çiftçilikle uğraşanlar, ticaret ile çiftçiliği birlikte yürütenler. Fakat bu zümreler ayrı oturmadıkları için sesler karışık çıkıyor, kongre havasında karışık fikirler dalgasının uçtuğu göze çarpıyordu..."

Gerçekten de kongre zabıtları incelendiğinde, ülkenin hali hazırdaki tarım politikası ve geleceğe yönelik atılması gereken adımlar yanında tarım tekniği ile ilgili bildiri ve raporların da önemli bir yekün tuttuğu görülmektedir.

F - 1931 TÜRKİYE ZİRAAT KONGRESİ SONRASINDA TÜRKİYE'NİN TARIM POLİTİKALARI

1930'lu yıllarda devletin ekonomik yaşama müdahalesi incelendiğinde daha çok sanayi, dış ticaret ve ulaştırma alanlarına ağırlık verildiği görülür.¹⁰⁵ Ancak bu dönemde devlet, tarım kesiminde de önemli düzenlemeler ve müdahaleler yapmıştır. Fakat bu müdahaleler sanayi kesiminde olduğu gibi genel bir strateji tesbit edilerek gerçekleştirilmemiştir.

¹⁰³ Türkan Başyigit, Türkiye'de Kırsal Kalkınma Politikaları (1923-1950)

¹⁰⁴ Cumhuriyet, 25 Ocak 1931.

¹⁰⁵ Haluk Cillov, Türkiye Ekonomisi, İstanbul, 1965, s. 132 – 135, 154 – 211; Ömer Celal Sarç, Devletçilik ve Devlet Müdahalesi", 1948 Türkiye İktisat Kongresi Raporları, İstanbul, 1948, s. 129 – 135.

Başka bir deyişle genel bir tarımsal kalkınma stratejisinin uygulanması yerine, bu kesimin değişik meselelerine dönemin koşullarına uygun olarak birbiri ile fazla bütünlük arz etmeyen uygulamalarda bulunulmuştur.

1930'larda izlenen ve daha çok tek tek sorunlara çözüm arayan tarıma yönelik devlet politikalarını altı ayrı grupta toplayabiliriz:

1. Tarımsal eğitimin yeniden örgütlenmesi;
2. Bitki Tarımında Deneme, Islah ve Mücadele;
3. Buğdayın Korunması ve Diğer Tarımsal Ürünler;
4. Tarımsal Kredi Politikası ve Kooperatifçilik;
5. Vergi Politikaları;
6. Çiftçinin Donatımı ve Tarım Teknolojileri.

1. Eğitimin Yeniden Örgütlenmesi

1930'larda ziraat eğitiminin yüksek öğrenim seviyesinde örgütlenmesine önem verilmiş, orta kademe eğitim ise 1930'lu yıllarda yeniden ele alınmıştır. 1930 yılında açılan İstanbul, Bursa, İzmir ve Adana orta ziraat okullarına yenileri eklenmiştir. . 1932 yılında Alman Profesör Geheimrat Falke, Türkiye'ye çağrıldı.¹⁰⁶ Falke'nin hazırladığı raporlar ışığında 16 Haziran 1930 tarihinde çıkarılan 2291 sayılı bir kanunla 1930 yılında açılan “Yüksek Ziraat Mektebi”, “Yüksek Ziraat Enstitüsü” haline getirildi.¹⁰⁷ Yüksek Ziraat Enstitüsü bir tarım üniversitesi niteliğindedir. Bu enstitü; Ziraat, Ziraat Sanatları, Tıbbi İlimler, Veteriner ve Orman Fakültelerinden oluşuyordu. Yüksek Ziraat Enstitüsü'nde (YZE), 1930'larda çok az sayıda öğrenci eğitim-öğretim görmüştür. Bu enstitüden mezun olan öğrenciler, tarımsal kalkınmayı hızlandıracak bir işleve sahip olmaktan öte, çağdaş anlamda yüksek öğretim ve araştırma faaliyetlerine öncülük etmişlerdir.

Yüksek Ziraat Enstitüsü' den 1934-1939 yıllarında mezun olan lisans öğrencisi 241'i erkek, 13'ü kız olmak üzere toplam 244 kişidir. Doktora yapanlar ise 19 kişiden ibarettir¹⁰⁸. Yüksek Ziraat Mektebi'nde ve orta dereceli ziraat okullarında öğretim gören öğrencilerin Atatürk Orman Çiftliği'nde staj yapmaları sağlandı¹⁰⁹.

¹⁰⁶ Arif Akman, Türkiye'de Ziraat Yüksek Öğretim Reformunun Anatomisi, Ankara, 1973, s. 17.

¹⁰⁷

¹⁰⁸ DİE, Tarım İstatistikleri (1934-1937), Ankara, 1939, s. 503; Turan Güneş, Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Ankara 1973- s. 8-9.

¹⁰⁹ Turgut Yazıcıoğlu vd. Kuruluşunun Yirmibeşinci Yılında Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi, Ankara, 1958, s.8.

Ankara'da öğretime başlayan Yüksek Ziraat Enstitüsü'nün kurulmasında esas amaç, Türkiye'nin ziraat, veteriner ve ormancılık problemlerini çözmeye yönelik öğretim ve araştırmayı yapmak; Türk tarımını modernleştirmekti. Başlangıçta kürsülerin başına Alman profesörler getirildi. Hitler rejiminden kaçan “mülteci” bilim adamları¹¹⁰ da Enstitü'de görev yaptı¹¹¹. Enstitü; eğitim, araştırma, yayın ve uygulama işlevlerini yerine getirdi¹¹². Enstitü'de; Cumhuriyet hükümetleri, bu yöndeki çalışmalarını eğitim, zirai kurslar¹¹³, sergiler, kongreler¹¹⁴, yayın ve propaganda vb. yolların hemen hemen tümünü deneyerek gerçekleştirmeye çalışmışlardır¹¹⁵.

2. Bitki Tarımında Deneme, Islah ve Mücadele

1931 Ziraat Kongresinin zirai üretimin artırılması için ileri sürdüğü çözüm yollarından biri de eldeki tohumların islah yöntemleri ile kalitelerinin artırılması idi. Bu doğrultuda, devlet 1930'lu yıllarda tesis edilen deneme ve islah istasyonlarında ya yeni bitki türleri bulunarak ya da mevcut tohumlar islah edilerek; deneme tarlalarında bulunan türün en uygun yerleştirme tekniği araştırılarak, köylüye göstererek; islah edilen tohumları yetiştirerek ve köylüye dağıtarak tarımı desteklemiştir¹¹⁶.

Devlet, bu destekleri sağlayabilmek için 1920'lerde çıkarılan kanunlara ek olarak, bu konulardaki yetkilerini genişleten kanunlar çıkarmıştır. 24 Mayıs 1930 tarih ve 1641 sayılı “Tohumların Gümrük Resminden İstisnası Hakkında Kanun”, 2 Haziran 1930 tarih ve 1682 sayılı “Ziraat Bankası”na Tedarik Olunacak Tohumların Satış Zararlarının Ödenmesi Hakkında Kanun”, 1934 yılında kabul edilen 2654 “Tohum Üretme Çiftlikleri Kanunu”, olarak sayılabilir¹¹⁷.

¹¹⁰ “Profesör ve mütehassısların sureti istihdamları” hakkında geniş bilgi için Bkz.: Düstur, Cilt 8. s. 1090.

¹¹¹ Horst Widmann. Atatürk'ün Üniversite Reformu İstanbul, 1981, s. 117, 143-146.

¹¹² Yüksek Ziraat Enstitüsü, 7 Temmuz 1948'de 5234 No'lu Üniversiteler Kanunu'na ek bir kanunla Ankara Üniversitesi bünyesine katılmıştır. “Zirai Öğretim Kanunları” için Bkz.: T.C. Tarım Bakanlığı, Ziraat Kanunları, a.g.e., s. 28-45.

¹¹³ Örneğin, ipek böceği üretim bölgelerinde ipek böcekçiliği kursları ve “Trakya Genel Müfettişliği Bölgesinde” de arıcılık kursları açılmıştır. Bkz.: CHP, Onbeşinci Yıl Kitabı, a.g.e., s. 340.

¹¹⁴ 1-5 Şubat 1932 ve 15 Nisan 1934'de Ankara'da toplanan Tütün Kongreleri için “Bkz.: H. Nesihi, “Ankara Tütün Kongresi”, İstanbul Ticaret Odası Mecmuası, Yıl 48, No. 1, Sayı 5, s. 21; “Ankara İkinci Tütün Kongresi”, Kadro, Sayı 28 (Nisan 1934), s.44-47; Aynı Tarihi, No. 5, Mayıs 1934, s. 9-14, 12 Ocak 1934'de Samsun'da toplanan “Yumurtacılık Kongresi” için Bkz.: Hakimiyet-i Milliye, 7 Şubat 1934.

¹¹⁵ CHP, a.g.e., s. 339-341.

¹¹⁶ Bu faaliyetleri ayrıntılı bir biçimde anlatan yayınlar için Bkz.: BKZKK, Türkiye'de Zirai Araştırma Müesseseleri, B/1, Ankara, 1938; Mirza Gökgöl, Türkiye Buğdayları, Cilt I-II, Ankara, 1935-1939; Necati Turgay, Türkiye'de Pamuk, Ankara, 1952; Fahri İpekoğlu, “Tütün Islah İşleri”, Tütün Kongresi, İzmir, 18 Ekim 1943, s.11 -23.

¹¹⁷ Bkz.: T.C. Tarım Bakanlığı, Ziraat Kanunları a.g.e., “Gümrük resminden muaf olan tohumluklar ve hububat tohumlukları kanunları”, s. 70-75; 58; 156; 214-256.

Tohum ıslah çalışmalarına verilen önem sonucu Ziraat Vekâleti'ne bağlı olarak Eskişehir'de (Sazova) bir tohum ıslah istasyonu kurulmuş, bunu Adana, Adapazarı, Yeşilköy, Edirne ve Ankara'da kurulanlar izlemiştir. 1931 yılında Eskişehir- Dry-farming, 1936'da Kayseri'de yem bitkileri, 1937'de Antalya'da "Sıcak İklim Bitkileri Islah İstasyonu" ve 1938'de Erzurum'da kurulanlar eklenmiştir¹¹⁸. Ayrıca, 1935'te Ordu'da 60 dekar ve 1937'de Çorum'da 522 dekar ekili alanlara sahip iki deneme istasyonu çalışmalarına başlamıştır¹¹⁹.

Bu alanda diğer bir kurumlaşma da 12 Şubat 1937 tarihinde 3130 sayılı kanunla kurulan "Zirai Kombinalar İdaresi"dir. Bu kurumun oluşturulmasının amaç çiftçileri modern tarıma alıştırmaktı.¹²⁰

Tarla tarımında araştırmadan başlayarak, denemeye ve tohumun üretilerek çiftçiye dağıtılmasına kadar uzanan faaliyetler yalnızca buğdayla sınırlı kalmamış, pamuk, şeker pancarı, tütün, jüt, yonca gibi diğer ürünlerde de bu model uygulanmıştır. Örneğin, 1933 yılında Nazilli'de yeni bir "Pamuk İslah Müessesesi" kurulmuş, Mr. Clark adlı bir Amerika'lı uzmanın verdiği raporlara göre, Ziraat Vekaletinin'de bir "pamuk yetiştirme" planı hazırlanarak 1934 yılında uygulanmaya başlanmıştır. Bu plana göre, yurt dışından getirilecek tohumlar, üretim çiftliklerinde çoğaltılarak çiftçiye dağıtılmaya başlanmıştır.¹²¹

Tütün ıslahı konusundaki çalışmalar Birinci Ziraat Kongresi sonrasında, 1927 yılında "Ziraat Fen Şubesi" adıyla kurulmuş olan araştırma merkezinin geliştirilmesi şeklinde olmuştur. Bu çerçevede 1934 yılında Maltepe ve Cevizlik laboratuvarları geliştirilmiştir. "Ziraat Fen Şubesi" 1936'da "İnhisarlar İdaresince" bir "Tütün Enstitüsü" haline getirilmiştir. Karadeniz tütünlerinin ıslahı için Samsun'da, Ege tütünleri için İzmir'de (Buca), Şark tütünleri için Malatya'da birer tütün ıslah istasyonu açılmıştır. Bu istasyonlarda ıslah edilen tohumların denemelerini yapabilmek için, Akhisar, Samsun, Bafra, Düzce gibi muhtelif yerlerde deneme tarlaları açılmıştır.¹²²

Birinci Ziraat Kongresinin tavsiyeleri doğrultusunda, zeytincilik konusunda İzmir – Bornova istasyonu çalışmalar yaptı.¹²³ Kongrede üzerinde önemle durulan konularda biri de çay tarımının Doğu Karadeniz Bölgesinde yaygınlaştırılması çalışmalarının yapılmasıydı.¹²⁴ Bu doğrultuda bölgede ilk çay araştırma fidanlığı 1937'de Rize'de kuruldu. Bu fidanlıkta Rusya ve

¹¹⁸ Şevket Raşit (Hatipoğlu), "On Yılda Türkiye Ziraatı", a.g.m., s. 6-7.

¹¹⁹ Kemal Ünal, "Cumhuriyetin Onbeş Yılında Ekonomi, Ülkü, Cilt XII, Sayı 69 (İkinci Teşrin) s. 225-226.

¹²⁰ Ragıp Ziya Mağden Zirai Kombinalar, Ankara, 1949, s. 8-9.

¹²¹ Turgay, Türkiye Pamuk, a.g.e., s. 11.

¹²² İlhan Özer, Tekel, İstanbul, 1967, s. 32 – 34.

¹²³ Mehmet Ali Göktaş, Zeytin ve Zeytinyağcılığın Türkiye Ekonomisindeki Yeri, İzmir 1966, s. 84.

¹²⁴

Batumdan getirilen tohumlar ile deneme üretimleri yapıldı. 1938’de Rize’de 300 çiftçi de ikna edilerek çay tarımı denemelerine katılmıştır. Böylece çay tarımı Doğu Karadeniz Bölgesinde yavaş yavaş yaygınlaştırılmıştır.¹²⁵

3. Buğdayın ve Ticari Değeri Olan Diğer Ürünlerin Korunması

1929 Ekonomik Krizi sonrasında devletin tarımsal politikasına iki temel endişe yön verdi. Birincisi tarım kesiminden sanayiye daha fazla kaynak aktarılması. İkincisi, besin maddeleri ithalatının tümüyle ortadan kaldırılarak, ödemeler dengesi sorununa son verilmesi.¹²⁶ Böylece temel besin ürünlerinde kendine yeterliliğin sağlanması hedeflenmiştir.

Buğday fiyatlarının desteklenmesi programına 1932 yılında başlandı. Bu uygulama ile devlet, ihracat için üretim yapan çiftçiden tahıl üreticisine, yani özellikle Orta Anadolu’da ülke ihtiyacının %80’inden fazlasını üreten küçük ve orta çiftçileri destekleyen tutum içine girdiğini göstermiş oldu. Maliye Vekili Şükrü Saraçoğlu, 1929 yılında yaptığı bütçe görüşmelerinde bu politikanın sinyallerini vermişti:¹²⁷

“Buğdayı bilhassa himaye ettiğimiz doğrudur. Takip ettiğimiz himaye siyaseti %70 çiftçiyi güçlendirecek, ...%20’den fazla sair müstahsilleri sarsmayacak bir yoldur.”

Buğday fiyatlarının desteklenmesi çalışmaları çerçevesinde, 3 Temmuz 1932 tarih ve 2056 sayılı “Hükümetçe Ziraat Bankası’na Mübayaaya Ettirilecek Buğday Hakkında Kanun” çıkarıldı.¹²⁸ 5 Ağustos 1932’de ise 13204 sayılı Kararname ile, TC Ziraat Bankası’na üreticiler tarafından arz edilen buğdayı hükümetçe tespit edilen yerlerde, kilosu 5 kuruştan satın alma yetkisi verildi.¹²⁹ Bu uygulama ile, buğday üreticisini teşvik etmek ve desteklemek, böylece de çiftçinin satın alma gücünü yitirmesini önlemek amaçlanmıştır.¹³⁰

Diğer sanayi ürünlerinde de teşvik açısından adımlar atılmıştır. Bu ürünler içinde pamuk ve pancar 1930’larda en çok desteklenen ürünlerdir. 1936’da özel olarak pamuk üreticilerinin sorunlarını dinlemek üzere Ege Bölgesine giden Başbakan İsmet İnönü, “... bundan böyle pamuk üretimine ve üreticilerine çok daha fazla önem verileceğini” söylemiştir.¹³¹ Hükümet, su

¹²⁵ Rahmi Arer, Türkiye’de Çaycılık: Rize, İstanbul, 1969, s. II – V; Tefvik Tarkan, Türkiye’de Çay Ziraatı ve Endüstrisi, Ankara 1973, s. 16 – 17.

¹²⁶ Korkut boratav, Türkiye İktisat Tarihi (1908 – 1985), a. 51 – 56.

¹²⁷ Kuruç, İktisat Politikasının Resmi Belgeleri, s. 4.

¹²⁸ Resmi Gazete, 10 Temmuz 1932, No. 2146.

¹²⁹ Resmi Gazete, 6 Ağustos 1932, No. 2172.

¹³⁰ Kuruç, Belgelerle Türk İktisat Tarihi (1929 – 1932), s. 284 – 285.

¹³¹ Karınca, S. 39 – 40, Kasım 1936, s. 28.

kanalları açan müteşebbüsleri vergiden muaf tutarak, sulama projelerini teşvik etmiştir.¹³²

1930’larda bir milyondan fazla köylü ailesinin başlıca geçim kaynağı, en önemli ihraç maddesi ve devletin çok önemli bir gelir kaynağı olan Türk tütüncülüğü büyük ölçüde, çok iyi örgütlenmiş yabancı ve yerli tüccarların politikalarına göre yapılmıştır. Hükümet, tütün üreticilerini ve alıcılarını Nisan 1934’de Ankara’da toplanan “Tütün Kongresi”nde biraraya getirerek ortak çıkarları açısından tartışmalarını sağlamıştır. “Her çiftçi en çok tütün alan ve en çok parayı veren Amerikalılara ecnebi monopol alıcılarının ağzından çıkacak bir çift söze istikbalini bağlamıştır.”¹³³

Fındık ürününün satın alınmasında da benzer bir uygulama söz konusudur. Celal Bayar’ın 1935’de toplanan fındık kongresinde yaptığı konuşmada belirttiği gibi, “ecnebi ve Türk diye bir ayırım’da kabul edilmiyordu.”¹³⁴

İncir, üzüm ve zeytin gibi diğer bazı ticari ürünlerde de durum çok farklı değildir. Örneğin Edremit’te zeytincilerin önemli bir kısmı “müstakil zeytinciler olmaktan çıkmış, zeytinyağı fabrikalarına bağlanmışlardır... Müstahsil aldığı parayı derhal sarfettiği için tekrar ağır şartlar altında borçlanıyor”, zeytinlikleri üzerindeki mülkiyetini kaybediyordu.¹³⁵

4. Tarımsal Kredi Politikası ve Kooperatifçilik

Birinci Ziraat Kongresindeki tartışmalar ışığında 1930’lu yıllar boyunca devletin üzerinde durduğu konulardan biri de kredi ve kooperatifçilik olmuştur.

Birinci Ziraat kongresinde yapılan değerlendirmelere göre, Türkiye’de resmi krediendirme kuruluşlarının çalışmaları dışında tefecilerin ve murabahacıların faaliyetleri çok yaygındır. Bölgelere göre değişmekle birlikte yılda %60 ile %90 arasında değişen bir faiz oranı ile Türk çiftçisi sermaye ihtiyacını karşılamak için borç bulabilmektedir.¹³⁶ Trabzon milletvekili Raif Bey, 8 Haziran 1933’te TBMM’de “Murabaha Nizamnamesi” ile ilgili görüşmelerde türk köylüsünün devletçe kredi ihtiyacı

¹³² Özel teşebbüsün su kanalcılığının çok pahalıya gelmesi yüzünden üreticiler devlet kanallarının yaygınlaştırılmasını istemişlerdi. Örneğin: Nazilli çevresinde 40 dekarlık bir pamuk tarlası hükümet kanallarından 16 liraya, özel kanalla ise 216 liraya sulanabilmekteydi. Bkz.: Karınca, Sayı 41-42. (İkinci Teşrin, 1936), s. 17.

¹³³ Cumhuriyet, 4 Ekim 1937.

¹³⁴ Karınca, S. 18, Kasım 1935, s. 54.

¹³⁵ İsmail Hüsrev Tökin, “Türkiye Köy İktisyatında Borçlanma Şekilleri”, Kadro, S. 3, 3 Mart 1932, s. 33.

¹³⁶ Ziraat Kongresi Zabıtları s. 399; İsmail hüsrev Tökin, a.g.m., s. 25 – 34.

karşılamaadığı için murabahacılar borç para almak zorunda olduğunu belirtiyor ve şöyle diyor:¹³⁷

“Memleketimizde kredi ihtiyacı çoktur... şimdiye kadar memleketin bu kredi ihtiyacını bankalar ve diğer taraftan da böyle ödünç para vermekle iştiğal eden hususi tacirler görmekte idi. Fakat bu ihtiyaç o kadar şiddetli idi ki, murabaha nizamnamesi %9'dan fazlasını menetmiş olmasına rağmen, faizle para verenler gizli ve faiz miktarını saklamak suretiyle %100 faiz almakta ve bu şekilde ihtiyacı çok olanların bu ihtiyacını istismar ederek onları mahvetmekte idiler...”

1930'lu yıllarda, Ziraat Bankası'nca açılan tarım kredilerinin faiz oranı düşürüldü, kredi işlemleri kolaylaştırıldı. Bankanın teşvikiyle kredi kooperatiflerinin geliştirilmesine çalışıldı. Ziraat Bankası'nın köylüye verdiği krediler 1934 – 1939 süresince %30 artmıştır.

Türkiye'de 1930'dan başlayarak “teşkilatlı ziraai kredi”nin gelişme gösterdiği ikinci alan ise ziraai kredi kooperatifleridir.¹³⁸ 1930'lu yıllarda Cumhuriyet yöneticilerinin destek ve teşvikleriyle kurulan ziraai kredi kooperatiflerinin gösterdikleri faaliyette önem kazanmıştır. Ziraat Bankası'nın yanında faaliyette bulunan kredi kooperatifleri, köy ekonomisinin kalkınmasında tarımsal kredi politikasının önemli aracı haline gelmişlerdir.

1929 yılında 1470 sayılı “Ziraai Kredi Kooperatifleri Kanunu” çıkarılmıştır. Bu kanun 1935 yılı sonlarına kadar yürürlükte kalmıştır. 1935 yılı sonunda ülkede kooperatif sayısı 668'e üye sayısı da 67.332'ye çıkmıştır.¹³⁹

1470 sayılı kanunun uygulanmasında bazı aksaklıklar görülmüş, bunların giderilmesi amacıyla, edinilen tecrübelerle dayandırılarak 21 Ekim 1935 tarihinde 2834 sayılı “Tarım Satış kooperatifleri ve Birlikleri Hakkında Kanun” ve 2836 sayılı “Tarım Kredi Kooperatifleri Kanunu” TBMM'de kabul edilmiştir.¹⁴⁰

5. Vergi Politikaları

Türk tarım kesiminde 1930'lu yıllarda, vergi politikasında temel olarak 1920'ler için belirtilen özellikler korunmuştur. Yani, âşar dışında, tarımın vergilendirilmesinde arazi, hayvanlar ve yol vergisinin alınmasına devam edilmiştir.

1930 yılında, “köylünün tediye ettiği vasıtasız vergilerin umumi varidata nispeti” (arazi ve sayım vergisi), %10'dur. Oysa, 1934 yılında bu

¹³⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 4, C. 16, İ. 2, 8. 6. 1933, s. 93 – 94.

¹³⁸ Yusuf Saim Atasagun, Türkiye'de Ziraai Kredi Kooperatifleri, s. 125.

¹³⁹ İsmail Hüsrev Tökin, Türkiye'de Ziraai Kooperatif Hareketi, İstanbul, 1932, s. 42.

¹⁴⁰ TC Ziraat Vekaleti, Kanunlar 1, s. 202 – 208; A.g.e., s. 209 – 216.

oran %27,5 idi. Cumhuriyet yönetimi, köylünün vasıtasız vergi yükünü azaltmıştır. Ancak, “köylü bu gayri kâfi vasıtasız mükellefiyetini de arızasız ödeyemiyor(du)¹⁴¹”

Tezel'in hesaplamasına göre, (arazi, hayvan ve nakden ödenen yol vergisi), tarım kesimindeki yükümlülere ödenen doğrudan vergilerin toplam bütçe gelirleri içindeki payı; 1924'te %29'dan 1929'da %12'ye; 1938'de %11'e düşürülmüştür¹⁴². Aşar kadar eski olan “**Hayvanlar Vergisi'ne**” 1920'li yıllarda zamlar yapılmış, 1926 yılında da %50'ye kadar “**Maarif Vergisi**” nin de eklenmesi kabul edilmiştir. 1930'lu yıllarda ise hayvancılığın gelişmesini engelleyen bu vergi azaltılmıştır. Örneğin, 1931 yılında koyun ve kıl keçilerinden alınan 60 kuruş yerine 1938'de 40 kuruş; sığır başına alınan 100 kuruş ise 35 kuruşa indirilmiş ve hayvancılık desteklenmiştir. Binek ve çift hayvanları 1938'de vergi dışı bırakılmıştır¹⁴³.

1930'lu yıllarda Türk köylüsünden alınmaya devam edilen bir diğer vergi de; “baş vergisi niteliğinde olan”, “**Yol Vergisi**”dir. 1921 yılında “Tarık, Bedeli Nakdisi” adı ile 18-60 yaşları arasındaki her Türk erkek vatandaşına konulan bu vergi, 4 iş günü çalışmak veya bunun işçi bedelini ödemek şeklinde bir yükümlülük getirmiştir. Bu vergi, 1925 yılında “Yol Mükellefiyeti Kanunu” ve 1929'da “Şose ve Vergiler Kanunu” ile tekrar düzenlenmiştir. 1929'dan başlayarak 10 gün çalışma veya 6 lira ödeme şeklinde uygulanmıştır. Yol vergisi, genelde atıl iş gücünü, özellikle de tarım kesimindeki atıl iş gücünü kullanarak veya çalıştırarak ekonomiye katkıda bulunmayı amaç edinen bir yükümlülüktür¹⁴⁴.

6. Çiftçinin Donatımı ve Tarım Teknolojileri

Cumhuriyet'in ilk yıllarında makine – tarım alet ve araçlarının ithalatını yükseltmek için çabalar harcandığını, 1929 Buhranı'nın ise kaynak kullanımını daraltarak, en büyük darbeyi tarımsal üretim tekniklerini yenileştirme politikasına vurduğunu daha önce belirtmiştik. Oysa Ziraat kongresine sunulan bildirimlerde defalarca belirtildiği gibi, zirai üretimi ve üretim kalitesini arttırmanın en önemli şartlarından biri üretimde modern teknoloji ürünü aletleri kullanmaktan geçmekteydi.

1930'lu yılların başında tarımsal ürün fiyatlarının düşmesi petrol ile çalışan traktörleri ekonomik olmaktan çıkarmıştır. Kriz sırasında devlet traktör sahibi üreticiye ucuz yakıt sağlamaya çalışmış ancak bu iyi niyetli çabaların yer yer üretici tarafından istismar edildiği görülmüştür. Traktör sahibi bazı

¹⁴¹ Şevket Süreyya Aydemir “Açık Bütçeden Mütavazın Bütçeye, Mütavazın Bütçeden Zengin Bütçeye”, Kodro, Sayı 27 [Mart 1934], s.14.

¹⁴² Bkz.: Tezel, Cumhuriyet Döneminin İktisat Tarihi; a.g.e, s.376.

¹⁴³ T.C. Ziraat Vekâleti, Hayvanlar Vergisi Dökümanları, Ankara, 1938, s.33; 41-54.

¹⁴⁴ Nicholas Kaldor , “Türk Vergi Sistemi Üzerine Bir Rapor” Çeviren İzzettin Önder, Toplum ve Bilim, Sayı 15-16 (1981-1982) s.97-98.

çiftçiler ucuza sağladıkları petrolü piyasaya yüksek fiyattan satmaya başlayınca Hükümet, yeni önlemlere başvurmak zorunda kaldı. TBMM’de 10 Haziran 1930’da kabul edilen bir kanunla, tarım makinelerinde kullanılan petroldeki düşük fiyat uygulamasına son verildi. Ayrıca bu kanunla, ülkede mevcut 1844 adet traktör sahibi çiftçiye tazminat ödenmesi kararlaştırıldı. At kullanımını özendirmek için kanuna, beş yıl atla çiftçilik yapmayı taahhüt eden traktör sahiplerine ödenecek tazminat miktarını %10 yükseltmeyi öngören bir madde eklendi.¹⁴⁵ Bu uygulamalar aynı zamanda tarımsal teknolojiye bir geriye dönüş anlamına gelmektedir.

Kriz yıllarında ve sonrasında teknolojik açıdan en önemli gelişme, karasabandan pulluğa geçiştir. 1933 yılında Türkiye’de toplam 266.214 adet pulluk kullanılmakta iken, 1936’da bu miktar 410.365’e yükselmiştir.¹⁴⁶ Birinci Ziraat Kongresinde ziraai çalışmalarda atın kullanılmasının yaygınlaştırılması yolundaki tavsiyeleri de bir devlet politikasına dönüşmüş sonuçta ziraai faaliyetlerde kullanılan at sayısı 1927’de 491.270 iken, 1934’te 738.000’e, 1937’de ise 1.057.000’e çıkmıştır.¹⁴⁷

7. 1930’lu Yıllarda Tarımsal Gelişmeye İlişkin Bazı Göstergeler

1930’lu yıllarda Türkiye’de sanayileşme doğrultusunda önemli atılımlara başlanmış ve sanayi öncelikli bir politika takip edilmiştir. 1930-1939 yıllarında “sanayinin sabit fiyatlarla yıllık büyüme hızlarının ortalaması %11.6” olmuştur¹⁴⁸. Boratav’a göre, tarım kesiminde ise- bu dönemde bütün olumsuz şartlara rağmen- pozitif, ancak sanayinin gerisinde kalan bir gelişme temposu gerçekleştirilebilmiştir. Bu dönemde tarım kesiminin yıllık büyüme hızlarının ortalaması “%5,8’dir.” Yıllık milli gelir büyüme hızlarının 1930’lar ortalaması ise “%6,8’dir. Bu gelişme 1923- 1929 ortalama büyüme hızının (%10,9’un) gerisindedir”¹⁴⁹. Ancak, bu dönemin en önemli sektörü yine tarımdır.

1930’larda tarım sektörünün Türkiye ekonomisi içindeki yeri ve önemi **Başbakan Celâl Bayar tarafından “Birinci Köy ve Ziraat Kalkınma Kongresini” açış konuşmasında (27 Aralık 1938) şöyle özetlenmiştir**¹⁵⁰:

“...1935 resmi sayımına göre, nüfusumuzun yüzde 72,5’u köylüdür. Faal nüfusumuzun yüzde 81’ni ziraatle iştegal edenler teşkil ediyor. Bu rakam, dünyanın en yüksek nispetlerinden biridir. Gerek istihsalât, gerek iptidai madde sarfiyatı, gerek müessese adedi bakımından, ziraat sanayii; umum

¹⁴⁵ TBMMZC, D. 4, C. 20, (10.6.1930), s. 174 – 177.

¹⁴⁶ DİE Tarım Aletleri ve Makineleri İstatistiği (1944), Ankara, 1946, s. 44-45.

¹⁴⁷ DİE İstatistik Yıllığı (1939 – 1940), C. 12, s. 316.

¹⁴⁸ Boratav, Türkiye İktisat Tarihi(1908-1985), a.g.e., s.54.

¹⁴⁹ A.g.e., s.55.

¹⁵⁰ Ulus, 28 Aralık 1938; Birinci Köy ve Ziraat Kalkınma Kongresi’nde Celâl Bayar’ın Nutukları, a.g.e., s. 3.

sanayi faaliyetimizin yüzde 50 ilâ 60' ıdır. Elimizdeki en son milli gelir hesaplarına göre, ziraatin Türkiye milli gelirindeki mevkii, umum gelirin yüzde 70'ini buluyor.

Toprak ve hayvan mahsullerimizin milli ihracatımız kıymetindeki hissesi 1933'te %89; 1937 ihracatında yüzde 91'dir. İthalatımız itibariyle bu nispet yüzde 10-12 arasındadır.”

Tarımsal üretimin potansiyel üretim düzeyine çıkartılabilmesi için; tarım alanlarının geliştirilmesi ile birim alandan elde edilen verimin artırılmasının birlikte sağlanması gereklidir. 1930'lu yıllarda tarımsal üretim daha çok ekim alanının artması ölçüsünde yükselmiş görünmektedir. İşlenen tarım arazisi 1928'de 6.628.000 hektar iken 1937'de 11.538.000'ne, 1948 yılında ise 13.900.000 hektara çıkmıştır. İşlenen tarla arazisi 1928-1948 yılları arasında %100'ün üzerinde artmıştır. Ekime açılan bu yeni alanların en önemli kaynağını da çayır ve mer'alar oluşturmuştur¹⁵¹.

1927-1939 döneminde buğday ekimi, üretimi ve verimi ile ilgili sayısal veriler incelendiğinde 1935 yılından sonra üretim oranındaki artış, ekim alanının artmasına oranla daha yüksek gerçekleşmiştir¹⁵². Reşat Altan ise, Türkiye'nin 1936 ve 1948 yıllarındaki “Zirai Prodüktivite” artışlarının “tamamen ekiliş sahasındaki artışın bir neticesi olduğunu ileri sürmektedir¹⁵³.

Tarımda uygulanan iktisat politikası sonucunda pazara açılma hususunda ihraç ürünleri açısından bakıldığında daha net görülmektedir. 1923-1924 yıllarında 2.000 kadar çiftçi 12.000 dekar alanda 980.000 kilo tütün üretirken 1927'de 6.600 çiftçi 75.000 dekar alanda, 3.500.000 kilo tütün üretir hale gelmiştir¹⁵⁴. 1930'lu yıllarda da Türkiye'deki köylerin yaklaşık %10'unu ve (daha önce de belirtildiği gibi), “devlet varidatının %30'unu teşkil eden” tütüncülüğün ekim, üretim ve hektar başına alınan verim, yıldan yıla değişme göstermektedir. Sayısal veriler incelendiğinde; hektar başına verim artışının olduğu da anlaşılmaktadır¹⁵⁵. Ancak bu durumun ekim alanlarının genişlemesinden mi, tarımsal üretimin niteliklerinden mi, yoksa teşvik tedbirlerinden mi kaynaklandığı bilinmemektedir.

Sonuç olarak incelediğimiz dönemde, ihraç ve hammadde kaynağı oluşturan tarımsal üretimde, % 42'ye varan bir artış gözlenmiştir. Fakat, 1930'lu yıllarda da zirai prodüktivitenin dünya ortalamasının seviyesine

¹⁵¹ DİE, Tarım İstatistikleri Özeti(1967), Ankara, 1968, s.7.

¹⁵² Selim Sabit Aykut, Rakamlarla Türkiye, Cilt 1, DİE Yayınları, Ankara, 1947, s.72.

¹⁵³ Reşat Aktan, Türkiye Ziraatinde Prodüktivite, Ankara 1966, s.10.

¹⁵⁴ Çelik Arıboğa, “ Cumhuriyet'in Kuruluş Yıllarında Türkiye'nin Tarımsal Yapısı ve Tarıma Yönelik Politikaları” Atatürk Dönemi Ekonomi Politikası ve Türkiye'nin Ekonomik Gelişmesi, Ankara, 1982, s.79-87.

¹⁵⁵ DİE, İstatistik Yıllığı(1948), Cilt 16, Ankara 1949, s.271.

çıkartılmadığı anlaşılmaktadır¹⁵⁶.

SONUÇ

Cumhuriyet hükümetleri, 1920'li ve 1930'lu yıllarda üretimi iki katına çıkarmayı amaç edinen bir tarım politikası izlemişlerdir. Tarımın en önemli faaliyet alanını oluşturduğu Türkiye'de, bir yandan tarımsal gelişme sağlanırken, sanayileşmeyi başlatacak tedbirler de araştırılmıştır. 1923'te İzmir İktisat Kongresi toplanmış ve 1920'li yıllarda izlenen ekonomi politikasının temel ilkeleri tespit edilmiştir. Demografik toparlanma ve nüfus artışı sonucu yeni tarım alanları üretime açılmıştır. **Aşar vergisi kaldırılmış ve Türk köylüsünün kalkındırılması yolunda en önemli adım atılmıştır.** Zaman zaman çiftçilere toprak dağıtılmış; 1926 yılında yürürlüğe giren Medeni Kanun'la miri arazi sistemi ortadan kaldırılarak, topraklar onu tasarruf edenlerin mülkiyetine geçirilmiştir.

Türkiye'de 1923 – 1929 döneminde liberal bir ekonomi politikası benimsenmiş ve özel kesim desteklenerek ekonomik kalkınma gerçekleştirilmek istenmiştir. Türkiye'nin bu tercihi yapmasının nedenlerinden biri de Lozan Barış Antlaşması'nda gümrük vergilerini beş yıl süre ile yükseltmeme konusunda Anlaşma Devletleri'ne verdiği güvencedir. Cumhuriyet hükümetleri bu sürenin sona erdiği 1929'da kendi gümrük tarifelerini uygulamaya sokarak başta sanayi olmak üzere yerli üreticiyi ve yerli mallarını korumaya başlamıştır. 1920'li yıllarda iktisadi kalkınma, özellikle de sanayileşme; kaynak kıtlığı, tecrübe ve teknolojik yetersizlik vb. nedenlerle arzu edilen seviyeye çıkarılmadı.

ABD ve Avrupalı devletlerin ekonomilerinin iç istikrarsızlıkları ile dünya sisteminin gittikçe büyüyen dengesizliklerinden doğan "1929 Dünya Ekonomik Krizi", Türkiye ekonomisini derinden etkiledi ve ülkenin yöneticilerini yeni bir politika arayışına sevk etti. Devlet, iktisadi gelişmeyi özel kesimden beklemek yerine bizzat öncülük yaparak, özel kesime müdahale etmeye ve yönlendirmeye başladı. 1932 – 1933 yıllarında ise "**Devletçilik Dönemi**" somutlaştı.

"1929 Dünya Ekonomik Krizi" daha çok dış ticaret kanalıyla Türkiye'yi etkilemiştir. 1929 Krizi ile birlikte dünyada ve Türkiye'de tarımsal ürün ve hammadde fiyatları düşmüş, ithal mallarının fiyatları ise yükselmiştir. Türk dış ticaretini tarımsal ürün ve hammadde ihracı; ithalatını ise sanayi malları oluşturduğu için tarım sektörü Kriz'den çok daha fazla etkilenmiştir. 1930'lu yıllarda ülke nüfusunun %80'ine yakını geçimini tarım sektöründen

¹⁵⁶ Bitkisel, hayvansal ve ormancılık alanında gerçekleştirilen tarımsal üretimle ilgili gelişmeler için Bkz.: Kayıran, **a.g.t. Doktora Tezi**, 1920'li yıllar için s. 130-153 ve 1930'lu yıllardaki gelişmeler Hk'da Bkz.: s. 215-228.

sağladığı Türkiye’de; özellikle köylülerin yaşam koşulları zorlaşmış, yoksulluk artmıştır.

1929 Krizi ile birlikte Türkiye’de devletin iktisadi yaşama müdahalesi artmıştır. Bu müdahaleler krizin Türkiye ekonomisine etkilerini azaltmak için dış ticaretin yeniden düzenlenmesi ve fiyat kontrolü şeklinde başlatılmıştır. Hükümetler, 1930’lu yıllarda önce Ziraat Bankası’nı buğday satın almakla yetkili kılmış sonra da Toprak Mahsulleri Ofisini kurarak buğday başta olmak üzere bazı tarım ürünlerinde fiyat kontrolü ve desteklemesi yoluyla çiftçileri korumaya başlamıştır.

1929 Krizi sonrasında: “Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti” kurulmuş; “Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunu” kabul edilmiş; “Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası” faaliyete geçirilmiş; “Gümrük ve İnhisarlar Bakanlığı” kurulmuş; “I. Beş Yıllık Sanayi Planı” hazırlanmış ve uygulanmıştır. Ayrıca Serbest Cumhuriyet Fırkası’nın kurulması sağlanarak Krizin sosyal bünye üzerindeki etkisi yumuşatılmak istenmiştir.

1929 Ekonomik Krizinin etkilerini araştırmak ve Türkiye’nin iktisadi yaşamına yön vermek amacıyla Aralık 1929’da kurulan “Türkiye Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti”, halkı israfla mücadeleye ve tasarrufu arttırmaya yöneltmek; yerli malları tanıtmak ve kullanımını özendirmek; sanayi ve tarımsal üreticiyi bilinçlendirmek için sergiler açmak ve kongreler düzenlemek gibi faaliyetleri gerçekleştirmiştir. Bu Cemiyet, 1929 Krizi sonrası ithal ikamesi sağlayacak sanayi ürünlerini üretmek için alınacak önlemleri belirlemek üzere 1930’da Sanayi Kongresi’nin toplanmasını sağlamıştır. Cemiyet, Ocak 1931’de ise Türk tarım sektörünün sorunlarını ve alınması gerekli önlemleri görüşmek için geniş katılımlı bir ziraat kongresinin Ankara’da toplanmasını organize etmiştir. Kongrenin toplanmasının amacı kısa ve orta dönemde uygulanacak tarım politikalarını bilimsel verilere dayanarak tespit etmektir.

1931 I. Ziraat Kongresi’nde, üretim şartları, krediler, vergiler, fiyat oluşumu, pazarlama, ulaşım, tarımsal örgütlenme, asayiş, eğitim ve yayın, hukuki düzenlemeler, hayvancılık, standart ve ambalaj gibi konular ve sorunlar görüşüldü. Kongre’ye tarım uzmanları tarafından sunulan İhtisas Raporlarında; bilimsel ve teknik gelişmelerin takip edilmediği, çiftçinin sermaye ihtiyacının karşılanmadığı, ulaşımın yetersiz ve pahalı olduğu, üretilen ürünlerdeki kalite bozuklukları, çiftçilerin zorlu yaşam şartlarının tarımsal gelişmeyi engellediği gibi pek çok sorun tespit edildi ve alınması gerekli önlemler hükümete sunuldu.

Bu Kongre’de, ilk kez Türkiye’nin tarımsal yapısı ayrıntılı ve bilimsel bir anlayışla analiz edilerek tarım sorunları tespit edilmiş ve çözüm yolları hükümete sunulmuştur.

1920’li ve 1930’lu yıllarda Cumhuriyet hükümetleri; uyguladıkları gümrük ve fiyat politikası, kredi ve kooperatifçilik, ulaşım, asayiş, tarım eğitimi, insan sağlığı ile ilgili salgın hastalıklarla mücadele, mülkiyet ve kadastro düzenlemeleri, tohum ve damızlık seçimi, bitki ve hayvan hastalıklarıyla mücadele ve ıslahı vb. uygulamalarla tarım sektörünü geliştirmeye çalışmışlardır.

Bütün güçlüklerle rağmen Türkiye ekonomisi; 1920’li yıllarda ortalama %11 büyümüştür, 1930’lu yıllarda ise tarım sektöründeki büyüme hükümetlerin sanayi alanına doğrudan girmesinden ve Dünya Krizinin etkilerinden dolayı bu sektörün gerisinde kalmıştır. 1930’lu yıllarda devletçi ve planlı bir iktisadi politika uygulandığı için ortalama büyüme hızı %7 gibi başarılı bir seyir takip etmiştir. Hiç kuşkusuz sanayi sektörünün finansmanı da büyük ölçüde Türk köylüsünden alınan dolaylı ve dolaysız vergilerden sağlanmıştır. 1923 – 1938 döneminde tarımsal üretim iki katına çıkarılmış; Cumhuriyet’in kuruluşuyla birlikte belirlenen besin maddelerinde kendine yeterlilik hedefine “Atatürk Dönemi”nde ulaşılmıştır.

KAYNAKÇA

ARSİV BELGELERİ

BCA, 490.01.1.4.3.1.

BCA, 490.01.1.4.3.7.

BCA, 490.01.1.4.3.2.

BCA, 490.01.1.4.3.4.

1930 Sanayi Kongresi Raporlar – Zabıtlar, Türkiye Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti, Ankara, 1930.

AKMAN, A., Türkiye’de Ziraat Yüksek Öğretim Reformunun Anatomisi, Ankara, 1973.

AKTAN, R., Türkiye Ziraatında Prodüktivite, Ankara, 1966.

ARER, R., Türkiye’de Çaycılık: Rize, İstanbul, 1969.

ARİBOA, Ç., Cumhuriyet’in Kuruluş Yıllarında Türkiye’nin Tarımsal Yapısı ve Tarıma Yönelik Politikaları, Atatürk Dönemi Ekonomi Politikası ve Türkiye’nin Ekonomik Gelişmesi, Ankara, 1982.

- ARNDT H. W., The Economic Lessons of the Nineteen – Thirties, London, Oxford University Press, 1944.
- ATASAGUN, Y. S., Türkiye’de Zirai Kredi Kooperatifleri.
- ATATÜRK M. K. Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri (ASD), (1919 – 1938), Cilt: I - II, Derleyen: Nimet Arslan, Ankara, 1961.
- AYDEMİR Ş. S., Cihan İktisadiyatında Türkiye, Ankara, 1931.
- AYDEMİR Ş. S., “Açık Bütçeden Mütevazın Bütçeye, Mütevazın Bütçeden Zengin Bütçeye”, *Kadro*, Sayı 27, Mart, 1934.
- AYKUT S. S., Rakamlarla Türkiye, Cilt 1, DİE Yayınları, Ankara, 1947.
- BAŞYİĞİT T., Türkiye’de Kırsal Kalkınma Politikaları (1923-1950).
- BKZKK, Türkiye’de Zirai Araştırma Müesseseleri, B/1, Ankara, 1938.
- BORATAV, K., Türkiye İktisat Tarihi (1908 – 1985) İstanbul, 1988.
- CHF Üçüncü Büyük Kongre Zabıtları (10 – 18 Mayıs 1931) İstanbul, 1931.
- CHP On beşinci Yıl Kitabı.
- CİLLOV H., Türkiye Ekonomisi, İstanbul, 1965.
- ÇETİN T., “1929 Dünya Ekonomik Bunalımı Sonrası Tarım Politikasında Arayışlar: Birinci Ziraat Kongresi”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C. 2, Sayı: 6-7, 1997.
- DEVLET İSTATİSTİK ENSTİTÜSÜ (DİE), Tarım İstatistikleri (1934-1937), Ankara, 1939.
- DEVLET İSTATİSTİK ENSTİTÜSÜ (DİE), Tarım Aletleri ve Makineleri İstatistiği (1944), Ankara, 1946.
- DEVLET İSTATİSTİK ENSTİTÜSÜ (DİE), İstatistik Yıllığı(1948), Cilt 16, Ankara, 1949.
- DEVLET İSTATİSTİK ENSTİTÜSÜ (DİE), Tarım İstatistikleri Özeti(1967), Ankara, 1968.
- DEVLET İSTATİSTİK ENSTİTÜSÜ (DİE) (1981) Türkiye İstatistik Yıllığı (1981) : 100. Yıl Özel Sayısı, Ankara, 1981.
- DEVLET İSTATİSTİK ENSTİTÜSÜ (DİE), İstatistik: Göstergeler (1923 – 1991), Ankara, 1993.
- DUMAN, D., “Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, cilt:1, sayı:2, ss.127-143, 1992.

- ELDEM, V., “Cihan Harbimiz ve İstiklal Savaşı’nın Ekonomik Sorunları”, Türkiye İktisat Tarihi Semineri: Metinler, Tartışmalar, 8 – 10 Haziran 1973, Editör: Osman Okyar – H. Ünal Nalbantoğlu, Ankara, 1975.
- ENGELHART (Ed.), Tanzimat, Çeviren: Ayda Düz, İstanbul, 1976.
- GÖKGÖL, M., Türkiye Buğdayları (1935 – 1939), Cilt I-II, Ankara, 1939.
- GÖKTAŞ M. A., Zeytin ve Zeytinyağcılığın Türkiye Ekonomisindeki Yeri, İzmir, 1966.
- İPEKOĞLU F., Tütün Islah İşleri, Tütün Kongresi, İzmir, 1943.
- İsmet Paşa’nın Siyasi ve İçtimai Nutukları, Ankara, 1933.
- KALDOR N., “Türk Vergi Sistemi Üzerine Bir Rapor”, Çev. İzzettin Önder, Toplum ve Bilim, Sayı 15-16, 1982.
- KAYIRAN M., Türk Tarımında Modernleşme Çabaları (1923 – 1950), Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü “*Yayınlanmamış Doktora Tezi*”, Ankara, 1995.
- KAZGAN G., Tarım ve Gelişme, İstanbul, 1983.
- KEYDER Ç., Dünya Ekonomisi içinde Türkiye (1923 – 1929), Ankara, 1982.
- KURUÇ B., Mustafa Kemal Döneminde Ekonomi, Ankara, 1987.
- KURUÇ B., Belgelerle Türkiye İktisat Politikası, (1929 – 1932), C. I, Ankara, 1988.
- KURUÇ B., İktisat Politikasının Resmi Belgeleri.
- LEWIS W. A., Economic Survey (1919 – 1939), London, George Allen and Unwin, 1950.
- Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti Nizamnamesi, Hâkimiyeti Milliye Matbaası, Ankara, 1929.
- MÜDERRİSOĞLU A., Kurtuluş Savaşı’nın Mali Kaynakları, Ankara, 1974.
- NERE J., 1929 Krizi, Çev. Namık Volkan, Kalite Matbaası, Ankara, 1980.
- MAĞDEN, R. Z., Zirai Kombinalar, Ankara, 1949.
- ÖKÇÜN G., Osmanlı Sanayi: 1913 – 1915 Yılları Sanayi İstatistiki, Ankara, 1971.
- ÖKÇÜN G., Türkiye İktisat kongresi: Haberler – Belgeler – Yorumlar, Ankara, 1968.

- ÖZER İ., Tekel, İstanbul, 1967.
- ÖZTOPRAK İ., Atatürk Orman Çiftliği'nin Tarihi, Ankara, 2006.
- SARÇ Ö. C., Devletçilik ve Devlet Müdahalesi, 1948 Türkiye İktisat Kongresi Raporları, İstanbul, 1948.
- SEIGNOBOS C., Avrupa Milletlerinin Mukayeseli Tarihi, Çev. Semih Tiryakioğlu, İstanbul, 1960.
- SİLİER O., Türkiye'de Tarımsal Yapının Gelişimi (1923-1938), İstanbul, 1981.
- TANKUT H. R., Köylerimiz, Ankara, 1939.
- TARKAN T., Türkiye'de Çay Ziraatı ve Endüstrisi, Ankara, 1973.
- T.C. Ziraat Vekâleti, Hayvanlar Vergisi Dokümanları, Ankara, 1938.
- T.C. Ziraat Vekâleti, Türk Ziraatına Bir Bakış, İstanbul, 1938.
- T.C. Ziraat Vekâleti, Devlet Üretim Çiftlikleri Umum Müdürlüğü, Ankara, 1957.
- TEKELİ İ. – İlkin S., 1929 Dünya Buhranında Türkiye'nin İktisadi Politika Arayışları, Cilt: 1, İstanbul, 2009.
- TEKELİ İ. – İlkin S., Uygulamaya Geçerken Türkiye'de Devletçiliğin Oluşumu, Cilt: 3, Ankara, 1982.
- TEZEL Y., Cumhuriyet Dönemi'nin İktisat Tarihi.
- TOKDEMİR E., Türkiye'de Tarımsal Yapı (1923 – 1933), İstanbul, 1988.
- TOPRAK Z., “Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı Finansmanı”, ODTÜ Gelişme Dergisi: 1979 – 1980 Özel Sayısı, Ankara, 1981.
- TÖKİN İ. H., Türkiye'de Zirai Kooperatif Hareketi, İstanbul, 1932.
- TÖKİN İ. H., Türkiye Köy İktisiatında Borçlanma Şekilleri, Kadro, S. 3, Mart, 1932.
- TÖKİN İ. H., “Türkiye'de Hububat Siyaseti”, Türk Ekonomisi, S. 1, 1943.
- TÖKİN İ. H., “Buğday İşine Bir Bakış”, Kadro, C. 3, S. 30, Haziran, 1934.
- TURGAY N., Türkiye'de Pamuk, Ankara, 1952.
- ÜNAL, F. – Tıraş, M. – Kükrer, Z., (Derleyenler), 1920 – 1929 Bütçe Kanunları, Ankara, 1979.
- ÜNAL K., “Cumhuriyetin On beş Yılında Ekonomi”, Ülkü, Cilt XII, Sayı 69 (İkinci Teşrin).

- WIDMANN H., Atatürk'ün Üniversite Reformu, İstanbul, 1981.
- YAZICIOĞLU T. vd., Kuruluşunun Yirmi beşinci Yılında Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi, Ankara, 1958.
- ZARAKOĞLU A., “1929 Dünya Ekonomik Krizi Karşısında Türk Ekonomisi ve Alınan Mücadele Tedbirleri”, Atatürk Dönemi Türkiye Ekonomi Politikası ve Türkiye'nin Ekonomik Gelişmesi, A.Ü.S.B.F. Yayını: 53.

SÜRELİ YAYINLAR

- Anadolu, 17 Ocak, 1931.
- Aydın Tarihi, 5 Mayıs, 1934.
- Cumhuriyet, 30 Ocak 1930.
- Cumhuriyet, 18 Aralık, 1933.
- Cumhuriyet, 27 Mayıs, 1933.
- Cumhuriyet, 7 Temmuz, 1933.
- Cumhuriyet, 4 Kasım, 1933.
- Cumhuriyet, 21 Ağustos, 1933.
- Cumhuriyet, 25 Ocak, 1931.
- Cumhuriyet, 4 Ekim, 1937.
- Cumhuriyet, 25 Ocak, 1931.
- Düster Cilt 8. s. 1090.
- Hâkimiyeti Milliye, 17 Aralık, 1929.
- İstanbul Ticaret Odası Mecmuası, Yıl 48, No. 1, Sayı 5.
- Kadro, Sayı 28, Nisan, 1934.
- Milliyet, 13 Eylül, 1930.
- Karınca, Kasım, S. 39 – 40, 1936.
- Karınca, Kasım, Sayı 41-42, 1936.
- Karınca, Kasım, Sayı 18, 1935.
- Resmi Gazete, 10 Temmuz, No. 2146, 1932.
- Resmi Gazete, 6 Ağustos, No. 2172, 1932.

TBMM Gizli Celse Zabıtları, Cilt: III, Ankara, TBMM Basımevi, 1980.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 4, Cilt: 3, 1930.

TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt 22, Devre: 3, İçtima: 1, 1927.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 3, Cilt: 14, 1929.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 4, Cilt: 20, 1930.

TBMM Zabıt Ceridesi, D. 4, C. 16, İ. 2, 8. 6, 1933.

Ulus, 28 Aralık, 1938.